

Haza a laposban

Egy 20. századi magyar család
portréja Rákoskeresztúr –
Kecskemét – Wellington
(Új-Zéland) viszonylatában

MÁTAY MÓNIKA

Bevezető

Amikor a kezembe került Lovasék és Fehérék hagyatéka, nagy várakozással fogtam az anyag tanulmányozásához.¹ Ígéretesnek tűnt egy, esetleg több, láthatóan kivételes gyűjtő szenvedéllyel megáldott családtag évtizedes hangyamunkájának eredménye. Úgy véltem a levelezésből, naplókából, személyes iratokból, kórházi zárójelentésekből, gázszámlákból, örökösödési perekből, fényképekből álló gyűjtemény alapján teljes életutak vagy még inkább családtörténetek rajzolhatóak meg. A kollekció egyébként nemcsak műfajokban, típusokban, hanem pusztán számosságát tekintve is rendkívül gazdag. A teljes korpusz ezernél is több dokumentumból áll. Izgalmas apró ízekre szedve látni mások életét, annál is inkább, mert ahogy haladtam a feldolgozással, világossá vált, hogy hőseimet szoros rokoni, s ami lényegesebb, erős érzelmi szálak fűzték egymáshoz. A puzzle darabjai sorban a helyükre kerültek, sikerült beazonosítanom az egyes szereplőket.

Végeztem már hasonló munkát, igaz, más korban és más helyszínen. Tizenkilencedik századi debreceni civisek életét próbáltam apró nyomok mentén felderíteni, s mondhatom, nagyon élveztem a kutakodást. Már jócskán beleástam magam a szereteágazó forrásanyagba, Lovasék és Fehérék különféle ügyleteibe, amikor megfogalmaztam, igaz, csak csöndben, magamnak: ez rémes. Lapos és sivár. Mit lehet tenni a hétköznapióság hatványozott megnyilvánulásával, ami elé ráadásul az időbeli távolság

¹ A személyiségi jogokra való tekintettel az eredetiek helyett kitalált nevek és helyszínek szerepelnek a szövegben.

sem von jótékony, fellebbentésre váró fátylat. Adódott a kérdés: vajon miből fakad a mérhetetlen unalom és szürkéség? A közhelyes válasz, amely szerint az egyhangú életek a 20. század, különösen a Kádár-kor vigasztalanságának egyértelmű lenyomatai, túlságosan kézenfekvő. Kétségtelen, hogy írásos és képes dokumentáció esetében nehéz a tárgyak kapcsán felhorgadó retro-feelinget társítani. Mindez igaz, de mégis. Mitől olyan mellbevágó ez a kilátástalan monoton-lét éppen az én számomra? Debreceni mesterembereim és hitveseik biográfiáját sem színesítik szenzációsabb események, mint egy-egy szomorú lerészegedés, szertelenkedés, ha a férj épp nincs odahaza, káromkodás, nemi baj, esetleg hagyatéki marakodás. Lovasék esetében ráadásul ennél érdekesebb epizódok tarkítják az egyhangú scénáriót. Megfigyelhető, ahogy Lovas Béla, az elkötelezett horthysta némi Szálasi iránti szimpátiával, de legalábbis pozitív érdeklődéssel mindössze öt esztendővel később, 1949 végén Sztálin 71. születésnapjára készül impozáns kis köszöntővel, s a forradalom idején bátor ellenállása az 1956-os Népzenevelő Zseb-könyvben publikált Rákosi-címer ceruzával történő, ám határozott áthúzásában merül ki.

Mikroszkopikus módszerekkel munkálkodó történész amúgy sem kell hogy visszarettenjen egy kis hétköznapiságtól, sőt. Mégis, a 20. század mindennapjait jóval fojtogatóbbaknak éreztem a 150–200 évvel korábbiaknál. Natalie Zemon Davis, Carlo Ginzburg, Robert Darnton, Guido Ruggiero és mások köznapi hőseiket a cselekedeteik és a mögöttük rejlő motivációk feltárásával „nevesítették”. Személyiség-

gel, jellegzetes vonásokkal ruházták fel őket, azt is mondhatnánk, megértették és értelmezték a választásaikat. Pedig ők jó részt a kora újkorban éltek, amikor a személyes szabadsághoz tapadó fogalomkészlet, kiváltképp a közemberek vonatkozásában, ha létezik egyáltalán, igencsak szegényes. A szerény lehetőségek között felsejelő, a belőlük kibontakozó egyénben van valami impozáns. Elég, ha a világlátását bátran vállaló, kevés számú könyvét eredeti módon olvasó Menocchióra, a friuli molnárra, vagy a pireneusi faluba, Artigat-ba érkező vakmerő imposztorra, Pansette-re, sőt riválisára, az identitásából elmenekülő, majd azt ismét visszaszerző Martin Guerre-re gondolnunk. Lovasék és Fehérék esetében reménytelennek tűnt effajta történeti vállalkozás. Igaz: a 16. századi parasztok és molnárok közül is csak kevesen éltek a választás szabadságával. Lovasék és Fehérék élethossziglani sodródása, az autonómia szembeötlő hiánya mégis megrázó. Mint akikkel megtörténik az életük. Vagy talán csak arról van szó, hogy a nagy narratíva drámaiságának, világháborúk, deportálás, diktatúrák és rendszerváltások fényében a mikrovilág kicsinyes eseménytelensége még élesebb kontúrokkal válik láthatóvá, mint csendesebb időkben?

Életutak, családi viszonyok

Az Lovas és Fehér család házasság révén került kapcsolatba egymással. Lovas Béla a II. világháború végén benősült Fehérékhez: feleségül vette Fehér Pál adóellenőr lányát, Fehér Ilust. A Lovas és Fehér hagyatékok legfőbb gyűjtője és oltalmazója a

valódi dokumentarista: Lovas Béla. Kétségkívül az ő érdeme, hogy rendkívül gazdag irategyüttes maradt az utódokra, s kerülhetett a Fővárosi Levéltárba. Szinte minden elképzelhető apróságot, feljegyzést, cetlit megőrzött. Ráadásul nemcsak a maga, de a felesége családjának hivatalos és magándokumentumait is a lehető legakkurátusabban felhalmozta. Ennek köszönhető, hogy meglehetősen pontosan rekonstruálhatóak mindkét család rokonsági viszonyai, s ami talán ennél is érdekesebb, a családtagokat összefűző érzelmi-gazdasági-vagyoni kötelékek.

Lássuk először főhősünket, Lovas Bélát! A precizitás alapvető jellemvonása, ami nemcsak az okmányok gondos elraktározásában, de életvezetésében, hétköznapijainak különféle területein is megnyilvánul. A saját maga által hátrahagyott feljegyzések, levelek talán legszembetűnőbb jellegzettsége az időpontokhoz, általában a számokhoz, emellett az apró részletekhez való elkötelezett ragaszkodás. Ha vonat érkezik vagy indul, percre pontosan tájékoztatja hozzátartozóit, sőt azt is kiszámolja, a pályaudvarról körülbelül mennyi idő alatt jut el a lakásukig. Az általa küldött levelekben, képeslapokon is hemzsegnek a számok, akár indulásról, étkezésről, a Balaton hőfokáról, a levegő celsiusáról vagy a vállalati üdülői szoba emeletének és ajtajának számáról van szó. A Balatonnál nyaraló feleségének küldött sorai a következők: „F. évi július hó 22-én csütörtökön kelt leveleteket már pénteken délután kb. 6 órakor olvashattam; Ági már d.e olvasta... Egyéb-

ként e pillanatban 12 h-kor is igen borongós, esőre hajló idő van Pesten”.² Egy héttel később: „Valóban, most is, amikor e sorokat írom – VII. 30-án 10 órakor...”.³

1940-ben tételes listát vezet a kiadásairól, amelyen visszatérő tétel a fél kiló kenyér ára.⁴ Noteszében feljegyzi, melyik sorba és hányadik székbe szól a színház- vagy mozijegye, szinte annál is előbbre való információ, mint hogy mi a műsorra tűzött darab vagy a vetített film. Talán nem túlzás azt mondani: számokon keresztül észleli a világot. Mintha a mérték, a számok megragadása, és általában, a részletek pontos meghatározása, megállapítása, leírása és kiemelése kapaszkodót jelentene, biztonságot, tájékozódási pontot, hogy eligazodjon az ismeretlenben, az őt körülvevő világban: rendet tegyen a káoszban.

Rendkívül szigorú, fegyelmezett ember, tervszerűen él, könnyedségtől, bohémságtól mentes életvitele láthatóan nem tűr semmiféle lazaságot. Ugyanezt érvényesíti a környezetében, feleségétől és gyermekeitől is maximális megbízhatóságot, együttműködést vár el. Minden megnyilvánulása arra utal, hogy sokat ad a formásokra, tiszteletben tartja a szabályokat és a kötelességeket. Fontos érték számára a tekintély, próbál megfelelni a társadalmi elvárásoknak. Sőt, normakövető, igazodik a szabályokhoz. Bátran megkockáztathatjuk, hogy Lovas Béla valódi autoriter személyiség, ha nem is abban a szélsőséges formában, ahogyan Adorno jellemzi a típust. Hogy vannak-e elvei? Ezt a források alapján nehéz lenne biztosan eldönteni, bár gya-

² Lovas Béla levele feleségéhez. Budapest, 1965. július 24.

³ Uő. Budapest, 1965. július 30.

⁴ Naptár az 1940. évrre.

Szám : **91**

Oldh. Bpesti H. 13

RÁDIÓMŰSORVEVŐENGEDÉLY.

..... (az engedélyes neve)
jogosult (lakhely) kerület
..... utca (út, körút, tér) .. sz. emelet ajtó alatt rádió-
műsorvevőberendezést létesíteni és üzemben tartani.

Kelt : 1947. *7. 29.*

[Signature]
1947. 7. 29. 12

[Signature]
aláírás.

Kivonat az engedélyezési feltételekből.

A készülék használatáért havi előfizetési díjat s a belépés alkalmával az újjáépítési költségek részben való fedezésére egyszermindenkorra hozzájárulást kell fizetni.

Az előfizetési díj minden hó elején esedékes s azt a posta nyugta ellenében a hónap első munkanapján kézbesítő útján szedeti be.

Az első hónapra járó előfizetési díjat és a hozzájárulást az engedély kiadásakor kell megfizetni; ezért ez az engedély az 1947. évi havi P előfizetési díj, valamint P újjáépítési hozzájárulás megfizetésének a nyugtázására is szolgál.

1102/c sz. ny. RÁDIÓMŰSORVEVŐENGEDÉLY.

1946. I. r. 50 r. = 1000 db mb á 100 db, 1 íven 2 db. — 461605 Athenacum, Budapest

Korlátozott nyilvánosság
anno 1947

„Az egyetlen »luxuscikkről« egy 1947 augusztusában kelt szállítólevél tudósít ... van egy elromlott rádiójuk, ami javításra szorul.”

níthatóan nincsenek. Az igazodási kényszer a mindenkori rendszer szabályaihoz nem annyira félelemből, sokkal inkább belső késztetésből fakad.

A katonaságnál vezetett személyi lapja szerint „Komoly alaptulajdonságokkal rendelkező jellem”, akinek jók a szellemi képességei, ezeket azonban „nem tudja megfelelően kifejezésre juttatni”.⁵ Gondolkodása lomha, kevés elméleti és gyakorlati tudással bír, fellépése nem elég határozott. Végül megjegyzi róla: „Kissé nyers modorú. Kis termetű, edzett, eléggé egészséges”. Ehhez persze hozzá kell tennünk, hogy a jellemzés 1932-ben készült, amikor Lovas Béla mindössze 21 éves.

1911 decemberében született és 1978 februárjában halt meg. 66 évet élt, ráadásul különösen érdekes évtizedeket, életútját kettévágja a második világháború.⁶ Fiatal-sága a Horthy-korban telik, karrierépítésbe Rákosi uralma idején kezd, szakmai és magánéleti kibontakozása Kádár „emberarcú” szocializmusának időszakára esik.

Apja Lovas Gergely, szabó, anyja Kuthy Julianna; 1910-ben Kecskeméten kötöttek házasságot.⁷ A familia több generációra visszamenően az alföldi városban élt.

Lovasék hét gyermeke közül Béla a legidősebb, négy öccse és két húga születik.⁸ Szülővárosában végzi az elemi, viszonylag jó eredménnyel, bár számtanból – meglepő módon – csak elégségest kap.⁹ Az iskola elvégzése után szülei a kecskeméti római katolikus főgimnáziumba íratják, de az 1926–27-es tanévtől átjelentkezik a református reál-gimnáziumba. Itt szerez – jó minősítésű – érettségi bizonyítványt 1930 júniusában.¹⁰ Az 1930–31-es tanévben a Székesfehérvári Püspöki Papnevelő Intézet hittudományi akadémiájának hallgatója. Erről az évről annyit árulnak el a források, hogy vizsgáit sikeresen letette, s a Székesfehérváron töltött két szemeszter során erkölcsi kifogás nem merült fel ellene.¹¹ 1931–32-ben a kecskeméti honvéd tüzérsztyálnál katonai szolgálatot teljesít.¹² Ezt követő egyeztetendő pályafutását homály fedi, de 1933-ban már a Kecskeméti Református Jogakadémiát látogatja.¹³ Egyetemi éve alatt folyamatosan „szellemi szükségmunkásként”, irodistaként dolgozik a kecskeméti számvevősegen, az adóhivatalban, illetve az adókataszteri nyilvántartó hivatalban – részmunkaidőben.¹⁴ Az így szerzett jövedelemből támogatja népes

5 Személyi lap. Lovas Béla rendfokozat: tizedes. Sorozási év: 1932. szeptember 18.

6 Halotti anyakönyv: 1911. december 3-án született Kecskeméten.

7 Kivonat a kecskeméti Róm. Kat. Egyház kereszteltek anyakönyvéből. Kecskemét, 1943. május 21.

8 Lásd a „házi használatra” készült családfát, amelyet anyakönyvek alapján állítottak össze.

9 Elemi iskolai értesítő 1918–1920-ig.

10 Tanulmányi értesítő 1922–1930-ig. Érettségi bizonyítvány 1930. június 25.

11 Igazolás, kiadva a rektor nevében. 1931. június 15.

12 Saját leveléből derül ki, amelyben kérelmezi, hogy a katonai szolgálatot tényleges közszolgálatként számolják el. Lovas Béla levele a pénzügyminiszterhez. 1948. január 8.

13 Egy igazolásból kiderül, hogy 1933–39-ig szellemi szükségmunkásként fél hónapos munkakört teljesített a kecskeméti polgármesteri hivatalban: „Nevezett szorgalmas és lelkiismeretes munkaerőnek bizonyult és ellene kifogás nem merült fel”. Igazolvány. Kecskemét, 1943. október 1.

14 Igazolvány. Lovas Bélát 1933. január 1-től 1939. december 15-ig megszakitás nélkül foglalkoztattuk. Kecskemét, 1943. szeptember 16.

családját. Emellett a jogászegylet és a Katolikus Egyházi Énekhar tagja.¹⁵ Aktív cserkész, 1935 nyarán ausztriai kerékpártúrán vesz részt.¹⁶ Végbizonyítványát 26 éves korában, 1937 februárjában szerzi meg. 1937-ben bekapcsolódik a Turul Nemzeti Munkaszolgálat tevékenységébe. Derekas munkateljesítményéért és bajtársias magatartásáért – értesíti a szövetség parancsnoka – elnyeri az „Ásó” kitüntetést.¹⁷ 1938 júniusában egy hétre csatlakozik a „Huba Vezér” névre keresztelt 22. sz. önkéntes munkatáborhoz Gyöngyösön.¹⁸ A pénzügy már 1937-ben érdekli, jogszigorlóként jelentkezik a Magyar Királyi Pénzügyőri Altitzi Iskolaiba, de elutasítják.¹⁹ 1938 októberében a Belügyminisztérium Kaposvárra, a megyei közjegyző mellé rendeli – kiegészítő alkalmazásban.²⁰ Mindössze egy hónappal később, november közepén a Somogy megyei Nagybajom községbe helyezik az azzal a meghagyással, hogy Lovas Béla ismét katonai szolgálatot teljesít, állomáshelyét majd a leszerelése után kell elfoglalnia.²¹ A források szerint a leszerelés után nehéz időszak köszönt rá. Állást keres. 1938-ban

szegénységi bizonyítványt kér, a foglalkozás rovatban „szellemi szükségmunkás” szerepel.²² 1938 májusában elutasítják postai alkalmazás iránti folyamodványát: „...kérelmét felvételi lehetőség hiánya miatt teljesíteni nem lehet”.²³ Mégis sikerül elhelyezkednie, azonban 1939 januárjában a Somogy megyei alispán saját kérésére felmenti az állásából: kérelmét azzal indokolja, hogy magánpályán kíván elhelyezkedni.²⁴ Néhány hónappal később erkölcsi bizonyítványt kér malomellenőri állás megpályázásához.²⁵ A pályázat – végre – sikeresnek bizonyul, erre utalnak hálálkodó szavai:

„Méltóságos Uram! Amikor dr. balázsfalvi Kiss Endre főispán úr Őméltóságának az alkalmaztatásom fölött érzett örömet és segítő közreműködéséért hálás köszönetemet óhajtottam nyilvánítani ez ellen előre tiltakozva csak ennyit mondott: »Fiam, mindezt dr. Szásza Lajos államtitkár úr Őméltóságának, a mi városunkat nagyon szerető képviselőnek köszönd meg«. Ebben a szellemben sietek Méltóságodhoz és kérem, kegyeskedjen megengedni, hogy ezért az új élet kezdetét

Dr. Liszka Béla polgármester.

¹⁵ Jogász egyesületi igazolvány 1937. január 19.

¹⁶ Fennmaradt a részletes útiterv, három hét alatt 1200 kilométert tettek meg.

¹⁷ Értesítés. Turul Nemzeti Munkaszolgálat. Thernóy Tarnói Levente, dr. 1937. november 4.

¹⁸ Igazolás az önkéntes munkaszolgálatról. 1938. július 27.

¹⁹ A parancsnok arra hivatkozik, hogy Lovas Béla túllépte a korhatárt, elmúlt 25 éves. Határozat. Budapest, 1937. július 15. Az iskola a következő évben, 1938-ban – hasonló indokkal – ismét elutasítja felvételi kérelmét. Határozat. Budapest, 1938. június 25.

²⁰ Véghatározat a Magyar Királyi Belügyminisztériumtól Lovas Béla ügyében. 1938. október 21.

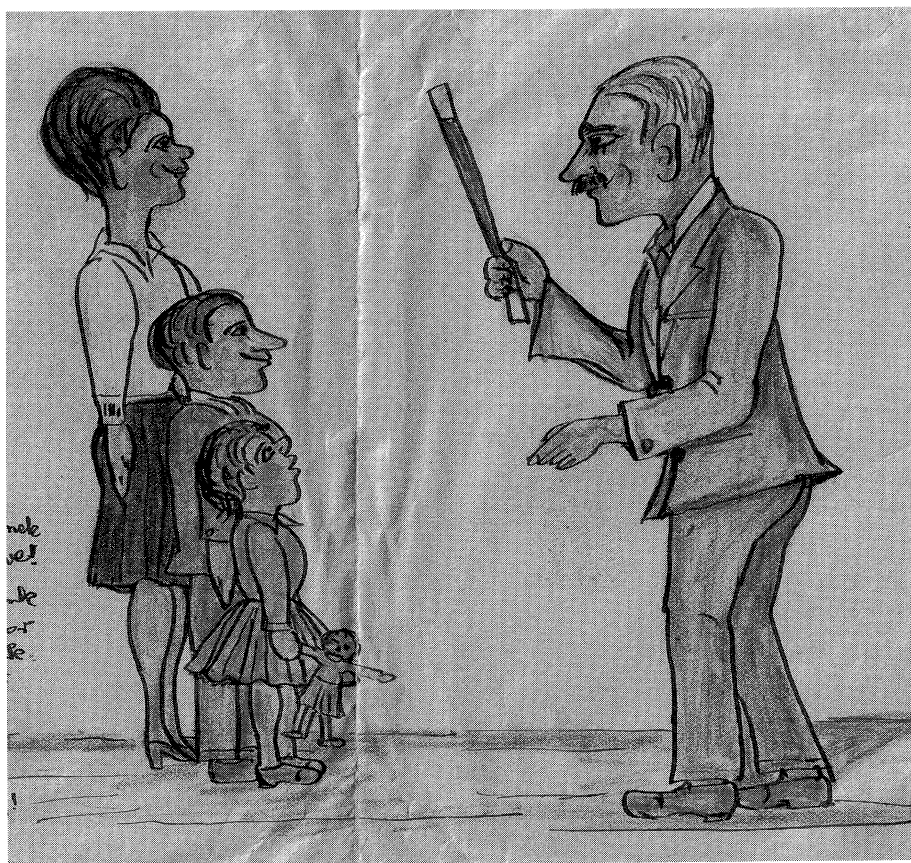
²¹ Véghatározat Somogy megye alispánjától. Kaposvár, 1938. november 19.

²² Szegénységi bizonyítvány. 1938/4503. sz.

²³ Magyar Királyi Postavezérgazgatóság. Budapest, 1938. május 27. 1939 júliusában ismét megkísérli a felvételt, ám ekkor is elutasítják „az igényjogsultabb pályázók nagy száma miatt”. Magyar Királyi Postavezérgazgatóság. 1939. július 25.

²⁴ Véghatározat Somogy megye alispánjától. Kaposvár, 1939. január 13.

²⁵ „... politikai magatartása és erkölcsi magaviselete rendőri szempontból kifogástalan”. Hatósági erkölcsi bizonyítvány. Kecskemét, 1939. augusztus 18.

jelentő karácsonyi ajándékért, – amelyet ma-
lom s. ellenőri minőségben való alkalmazta-
tásom számomra jelent s amelyet önzetlen és
fennkölt elhatározása nélkül talán már soha-
sem nyerhettem volna el – az örömtől boldog
szivemnek legbensőségesebb hála-köszö-
nét ez uton juttathassam el Méltóságodnak
nagyon megértő és a magára hagyotról is
gondoskodni tudó ember-baráti szereteté-
hez. Az Uristen áldja meg és tegye nagyon,
de nagyon boldoggá ezért a jóságos tettéért,

Családfő varázspálcával
1963

*„Olyan hangot üt meg vele, mint
valami rakoncátlan, rosszul nevelt
kölyökkel, akit kordában kell
tartani.”*

mely nemcsak rajtam, de kilenc tagu családomon érezteti áldásos hatását”.²⁶

Az aprólékosan adatolt szakmai életpályáról a következő információ 1940-ből származik, ekkor már pénzügyi számvevőként dolgozik.²⁷ Két évvel később, 1942 májusában számviteli vizgát tesz a Pénzügyminiszteri számviteli vizsgabizottság előtt, majd szeptembertől a Magyar Királyi Pénzügyigazgatóság Szalay utcai székházában teljesít szolgálatot.²⁸ 1942 májusa és 1943 júliusa között részt vesz a felvidéki, délvidéki, erdélyi és oroszországi hadműveletekben.²⁹ 1944 novemberében kelt igazolványa szerint ekkor még mindig magyar királyi pénzügyi számellenőrként áll alkalmazásban.³⁰ 1945 januárjában mentességet kap a bevonulás alól, tovább dolgozhat pénzügyi ellenőrként: „... bevonultatás alól a mentessége közérdekből szükséges, mert hivatala működését változatlanul folytatja. Kitartás! Éljen Szálasi!”.³¹ A szöveget megszállás után is ezt a tevékenységet folytatja, a Budapest vidéki Pénzügyigazgatóság mellé rendelt számvevőségnél számellenőr.³² Az 1950-es évekből fennmaradt MÁV igazolványain is ez a foglalkozás

szerepel. 1950-ben a Pénzügyi Hatóság alkalmazásában áll, majd az év közepétől a Pest megyei Tanács Végrehajtó Bizottságának Pénzügyi Osztályához kerül.³³ A Rákosi-korszakban több, a fővárosi tanács által indított pénzügyi tanfolyamot is elvégez.

„A szocializmus építésében, a szocialista gazdálkodásnak minden terén komoly, nagy jelentősége van a könyvvitelnek. Ezért – Pártunk II. Kongresszusának felhívása értelmében arra törekszünk, hogy azokat a lehetőségeket, melyeket Pártunk, Kormányunk biztosít, a legteljesebb mértékben kihasználjuk annak érdekében, hogy a könyvvitel terén is mind több és több jól képzett káderünk legyen. A könyvvitelt jól elsajátító, politikailag és szakmailag képzett káderek egész sorára van szükség ahhoz, hogy az 5 éves népgazdasági tervünk végrehajtása során felmerülő mind felelősségteljesebb feladatokat sikeresen tudjuk megoldani”. (Budapest Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága, 1951. október 16.)

1953 májusában képesített könyvelői bizonyítványt szerez.³⁴ 1954-ben adóellenőr, feladata a hagyatéki leltározások ellenőrzés-

26 Lovas Béla levele dr. Szász Lajos pénzügyminiszteri államtitkárhoz. Szekszárd, 1939. december 23.

27 Pénzügyi számvevői igazolvány 1940-ből.

28 Számviteli bizonyítvány. 1942. május 27. Igazolvány Lovas Béla pénzügyi számtiszt. 1942. szeptember 18.

29 Lovas Béla önéletrajza, 1948. december 21. 1943. július 2-án egy napra szabadságot kap, hogy milyen ügyben, az nem derül ki a dokumentumokból. Kevéssel ezután leszerel, de a körülményeket homály fedi. Lásd Szabadságolási igazolvány. Kecskemét, 1943. június 1.

30 Igazolvány. 1944. november 21. Ekkor ad

tanúsítványt arról, hogy egyik nagyszülője sem volt, és ő maga sem tagja az izraelita hitfelekezetnek, illetve nem kötött zsidóval házasságot. Lovas Béla tanúsítványa. Budapest, 1944. december 27.

31 Szolgálati jegy. Budapestvidéki Pénzügyi Igazgatóság. Budapest, 1945. január 5.

32 Lovas Béla levele a pénzügyminiszterhez. 1948. január 8.

33 A Pénzügyi Hatóság szolgálati igazolványa 1950-ből. A Pest megyei Tanács Végrehajtó Bizottságának Pénzügyi Osztálya, igazolás. Budapest, V. ker. Városház utca 7. 1950. június 15.

34 Értesítés: a szaktanfolyamok záróvizsgálója 1952.

se. Az 1950–60-as években állandóan úton van. A budai, ceglédi, monori, nagykátai és ráckevei járás illetékügyi eljárásait felügyeli. Az 1960-as években „Lovas elvtárs” politikai továbbképzésre jelentkezik, s kérésének megfelelően beiskolázzák.³⁵ Utolsó aktív éveiből kevés dokumentum maradt fenn. 1976-ban, 65 éves korában nyugdíjazták. Kevéssel ezután súlyos tüdőbetegséggel kezelik, a kórházi zárójelentések arra utalnak, hogy állapota folyamatosan romlik. 1978 februárjában elhalálozik. A gyászjelentő szerint a halála után bő egy héttel, 1978. március 2-án délelőtt fél 12-kor temetik el Rákoskeresztúron.³⁶ A gyászmisét a rákoskeresztúri Szent Pál templomban tartották ugyanazon a napon fél egykor.

Fehér Ilus Lovas Béla felesége. Három gyermeket nevel, a család és a munkája töltik ki az életét. A személyiségéről kevés információt kapunk a forrásokból, de úgy tűnik, figyelmes, jólelkű asszony, aki azonban

a férje árnyékába húzódva él. Nincsenek kirívó cselekedetei, a jellemvonásai sem feltűnőek. Lány korában élénk, impulzív alkat, de házasságkötésük után egyértelműen azonosul Béla szigorú és racionális elveivel, az egyénisége idomul a férje elvárásaihoz. Kifejezetten széparcú, vonzó nő. A hátrahagyott iratokból úgy tűnik, jó feleség és kitűnő anya. Hívő, anyagilag is támogatja a helyi református gyülekezetet.

1923 szeptemberében született Szegeden. Apja, Fehér Pál adóellenőr, anyja Telekes Rozália.³⁷ Feltételezhető, hogy apja és férje, lévén azonos szakterületen dolgoznak, korábbról ismerték egymást, és így kerül sor a fiatalok találkozására. Ilus a polgári után, ahol „példás magaviseletről” és „kellő szorgalomról” tesz tanúbizonyságot, az Angolkisasszonyoknál, majd a kecskeméti líceumban folytatja a tanulmányait meglehetősen jó eredménnyel.³⁸ Kiemelkedő teljesítményt nyújt a nyelvtanulásban, a

június 27-én lesz. A Számveteli Főiskola képesített könyvelői bizonyítványa. 1953. május 26.

³⁵ Meghívó az 1963–64-es tanév ünnepélyes megnyitójára, melyet a Pest megyei Tanács V. B. közgyűlés termében rendeznek. 1963. október 17.

³⁶ Gyászjelentő. Lovas Béla 1978. február 24-én, 66 éves korában halt meg.

³⁷ Fehér Pál adóellenőr személyes iratai szintén a hagyaték részét képezik. 1898-ban született a Bács vármegyei Martonoson. Négy polgári után négy gimnáziumot végzett, majd iparostanoncként drogistának tanult, 1928-ban szerzett segédlevelet. 1928–37 drogista segédként dolgozik. Az 1940-es években Kecskemét város alkalmazásában fogyasztási adóőr. 1942 októbere és 1943 júliusa között katonai szolgálatot teljesít. Az 1950-es években pénzügyi előadó és végrehajtó. Felesége Telekes Róza. 1922-ben házasodnak össze, az

asszony ekkor már özvegy, egy lánya van, Amália. Aktív éveiben a család Szegeden, Kecskeméten, a háború után Újlengyelben, majd ismét Kecskeméten él. 1959-ben nyugdíjazzák. Az 1960-as évek végén a nyugdíja alacsony (750 forint), ebben az időszakban a lányai támogatják anyagilag. Vejéhez hasonlóan tüdőbeteg, asztmás, az 1960-as években folyamatos orvosi ellátásra szorul és a halálát is a betegség okozza. Segédlevél a Szegedi Ipartestülettől. 1928/1995. Tanúsítvány a házasság megkötéséről. 1922. február 20. Bizonyítvány Hornyák Ferenc drogistától. Kecskemét, 1937. február 1. Alkalmaztatási szerződés. Kecskemét, 1941. augusztus 18. Igazolvány katonai szolgálatról. Jenőfalva, 1943. július 24. Újlengyel Községi Tanács V. B. munkaviszony megszüntetéséről. 1959. január 13.

³⁸ Polgári leányiskolai bizonyítvány. 1935. június 17.

gimnáziumban német és francia stúdió-
kat vesz. 1942 májusában érettségizik.³⁹ A
család más nőtagjaihoz hasonlóan tanítónő-
nek készül, ezért az érettségi utáni évben –
kiegészítésképp – elvégzi a tanítóképzőt.
Oklevelét 1943. május 19-én szerzi meg, s
júniusban, hogy mielőbb munkába állhas-
son, erkölcsi bizonyítványért folyamodik a
Polgármesteri Hivatalhoz.⁴⁰ Szeptembertől
Kecskeméten tanít. 1944. november 14-től
áthelyezi a minisztérium, a sashalmi állami
népiskolához osztják be szolgálatra.⁴¹

A háború után, fiatalasszonyként szin-
tén tanítónői állást vállal. Kevés informáci-
ónk van arról, mennyire lelkes és elkötele-
zett tanár, őszintén szereti-e a szakmáját,
és hogyan viszonyulnak hozzá a tanítvá-
nyai. Képeslapokat küldenek neki, de hogy
ez csak formalitás, vagy valódi ragaszkodás
áll a gesztus hátterében, azt nehéz lenne a
semmitmondó sorok alapján eldönteni. A
sematikus üdvözletek között található egy
hálálkodó levél, ami egyértelműen arra
utal, hogy valóban szereti a munkáját,
elkötelezett, odaadó pedagógus.

„Kedves tanító néni! Mélyen tisztelt asszo-
nyom! A szülők annyival kevesebbet ve-
sződnek gyermekeikkel, amennyivel többet
törődik velük a tanítója. Ha köszönetünket
és hálánkat ennek megfelelően kéne lerö-
nünk, zavarba jönnénk... Gabriella kislá-
nyunk feletti gondos oktatásáért az év vé-

gén, ez alkalommal legnagyobb köszönetün-
ket fejezzük ki”.⁴²

Ilus húga, Emília 1925 áprilisában született,
nővéreihez hasonlóan Kecskeméten végzi
tanulmányait, és tanítónői képesítést is sze-
rez szülővárosában.⁴³ Idősebb testvéreihez
képest jóval impulzívabb természetű, érzé-
keny, túlradó érzelmeinek hangot is ad a
leveleiben. A szerelmét sokkal szenvedélye-
sebben fejezi ki, mint Ilus, de ugyanez vo-
natkozik minden érzelmi megnyilvánulásá-
ra, akár a szüleiről, rokonairól vagy a
gyerekeiről van szó. Egy lánya és egy fia szü-
letik, mindkettőjüket odaadóan, nagy figye-
lemmel és gondoskodással neveli. Férje,
Puskás András, akivel huszonöt éves korá-
ban köt házasságot, egy évvel fiatalabb nála.
Racionálisan gondolkodó, kiegyensúlyozott,
meglehetősen sikeres építészmérnök.

A család kulcsszereplője Amália. Min-
denki Amálikája, a legidősebb lány. Nem is
édestestvér, apja halála után fogadja örök-
be Fehér Pál. Tanítónő Kecskeméten,
majd haláláig Makón él. Sosem megy férj-
hez, így aztán mindig kéznél van: Fehérék
legfőbb összetartó ereje, a család cementje.
Közeli és távoli rokonok egyaránt számít-
hatnak rá. Nyomon kíséri húga gyermekei-
nek testi-lelki fejlődését kiskoruktól fogva
a felnőtté válásig, de a nincstelen, földön-
futó másod nagynéni hadiözvegynek is év-
tizedeken keresztül jut a figyelméből.⁴⁴ So-

39 Líceumi tanulmányi értesítő. Érettségi vizsgát tehet
1942. május 13-án.

40 Igazolás erkölcsi bizonyítvány kiváltása ügyében.
Kecskemét thj. Város Polgármesteri Hivatala.
1943. június 26.

41 Értesítés: ideiglenesen a Sashalom Kossuth téri
állami népiskolához osztják be szolgálatra.

Budapest, 1944. november 14.

42 M. család. Budapest, 1959. június 11.

43 Született: 1925. április 8. Lásd: Elemi népiskolai
értesítő.

44 K. Jánosné (H. Ágnes, született 1877-ben),
napszámos lánya, későn, 34 éves korában
házasodik. Férje, akivel boldogságban telik az együtt

sem érkezik pakk nélkül Rákoskeresztúron élő hűgához. S ha nem személyesen hozza a megvarrt gyerekruhát, tartós élelmiszert – mert beteg, vagy túlságosan lefoglalják az iskolai teendői – postán küldi.

Amália 1912. április 30-án született Szegeden.⁴⁵ Apja az I. világháborúban, a harctéren szerzett betegség következtében életét veszti. Megözvegyült anyja, Telekes Rozália, aki a kislányával marad egyedül, újabb házasságra lép Fehér Pál fogyasztási adóőrrel. Amália elemi iskoláit a fővárosban, majd anyja újraházasodása után Kecskeméten végzi.⁴⁶ Beiratkozik a kecskeméti Tanítónőképző Intézetbe, tanulmányai során – hadiárvaként – ösztöndíjat is kap. 1935-ben szerez tanítónői képesítést.⁴⁷ Több éves várakozás után, 1940. december 31-én végre kinevezik tanítónőnek szülővárosában, a világoshegyi népiskolába. Az nem derül ki az adatokból, hogy pontosan mikor helyezik át Makóra, de a forradalom után már oda érkeznek a levelei. Az 1960-as években mostohaapja legfőbb támasza, sőt eltartási szerződést is kötnek.⁴⁸ Amint a gondosan

megőrzött csekkszelvények igazolják, a pénz minden hónapban pontosan elküldi.

Úgy tűnik, nemcsak a családtagjaival ápol szoros viszonyt, de részt vesz a makói társadalmi életben is. Nyugdíjazása után is aktív. Megéri a rendszerválást, 1995. február 15-én éri a halál. Végakaratainak megfelelően hamvait édesanyja kriptájába teszik. A makói barátok, egykori tanítványok és tisztelők tiltakozása ellenére temetésére Budapesten kerül sor: a Rákoskeresztúri köztemetőben helyezik örök nyugalomra. A család Makón mondat gyászmisét a lelki üdvéért.⁴⁹

Az utolsó években ápolásra szorul, de erről is gondoskodik, nem kér segítséget távol élő rokonaitól. A temetés költségeit a nyugdíjából teszi félre. Végakarataiban makói házat és a hozzá tartozó telket két hűgára hagyja. Ezen felül 389 000 forint marad utána, ami jócskán meghaladja a temetés költségeit. Az őt ápoló asszonyoknak készpénzt és egy nagy, balatoni pasztellképet ajándékoz.⁵⁰

töltött néhány esztendő, az I. világháború idején eltűnik, később holtta nyilvánítják. Az asszonynak hozzátartozói nincsenek, újabb házasságra nem lép. Alkalmi munkákból és a férje után kapott igen szerény hadi (özvegyi) nyugdíjból tartja fenn magát. Már a Horthy-korban is nehezen tud megélni, később gyakorlatilag nyomorog. 1957. október 13-án kelt magánvégrendeletében minden ingóságait az őt mindenkor támogató Amáliára hagyja. Nyolc évvel később, 88 éves korában ismét Amália segít abban, hogy a munkaképtelen özvegyasszony száz forint közsegélyt kapjon.

⁴⁵ Az adatok szerepelnek az 1994. június 20-án kiállított közgyógyellátási igazolványon, amelyet a

makói Polgármesteri Hivatal állított ki.

⁴⁶ A polgári lányiskolában szerzett eredményei jók. Polgári Lányiskolai bizonyítvány. 1922–1928 közötti évekből.

⁴⁷ Tanulmányi értesítő. 1935. június 30.

⁴⁸ Erről megállapodás születik, köteles havi 300 Ft-ot, szüret idején 50 liter bort és évi 50 kilogramm almát adni mostohaapja fél házának hasznélvezetéért.

Megállapodás. Makó, 1964. október 8.

⁴⁹ Lásd: halotti anyakönyv. 1995. február 15. A gyászjelentés szerint temetésére 1995. március 9-én került sor.

⁵⁰ Fehér Amália „házi” végakarata. Makó, 1994. április 21.

Udvarlás, a szerelem játéka

Lovas Béla nem különösebben érzelmes típus, és azt sem mondhatjuk, hogy a szavak embere. Szófukarsága ellenére meglehetősen alaposan rekonstruálhatóak szerelmi, intim életének bizonyos fejezetei, s különösen a feleségéhez, Fehér Ilushoz fűződő viszonya. Naptárbejegyzéseiből, leveleiből nyilvánvaló, hogy a házasságkötése előtt voltak futó kalandjai, sőt, talán mélyebb érzelmeket felkavaró szerelmi kapcsolatai is. Ez természetes, hiszen a fényképek alapján jóképűnek mondható, bár nem szálfa-termetű, iratai szerint 165 cm magas. De 33 éves javakorabeli férfi, amikor 1945 márciusában oltár elé vezeti 12 évvel fiatalabb menyasszonyát. Úgy tűnik, a leendő házaspár valamikor 1943-ban ismerkedett meg egymással. Az 1944. január elseji naptárbejegyzés szerint Béla az Újév első napját Ilussal töltötte a lány szüleinél, Kecskeméten, ami arra utal, hogy ekkor már egy bizonyos ideje, talán néhány hónapja tartott a kapcsolatuk.

Az udvarlás viharos idején a férfi naptárában újra és újra felbukkan egy bizonyos Gizi neve, aki májusban a névnapjára meglepően ékesszóló és bensőséges üdvözlét kap hódolójától. „... legszívesebben egész észlelet és gondolatvilágom kellett volna egy szál fehér rózsára bizva személyesen átadni [...] nem is olyan régmúlt közös emlékeivel, melyek számomra nemcsak napfény de életre pezsdítő melegség is”. A notesz

tanúsága szerint az üdvözlét május 7-én kelt, ugyanakkor, amikor Ilus édesanyja álláspontját közölte udvarlójával. „Nem adhat reverzálist [Béla katolikus, Ilus református]. Szivtelen vagyok – mert a szivem nálad van – mondta nekem”.⁵¹ A vallomás vasárnap esett, másnap, hétfőn korán reggel Iluska mégis visszaköveteli a szívét. A lakonikus bejegyzés értelmében „elbúcsúzott örökre”. S a mindenkor precíz Lovas Béla hozzáteszi: 7.20-kor. Hogy személyesen, avagy telefonon, arról hallgat a krónikás. A végső búcsú láthatóan nem töri össze a férfi szívét. Még aznap képeslapot küld Ilusnak, melyben biztosítja a szombati viszontlátásról, amire valóban sor kerül. Mindez nem akadályozza meg hősnünket abban, hogy néhány nappal később, hétfőn este Gizivel „szórakozzon”.⁵²

Tény, Ilussal való szerelmét összeveszések, búcsúk és kibékülések tarkítják – latinos stíl színesíti az együtt járás hónapjait. Így talán kevésbé meglepő Gizi jelenléte, bár az sem kizárt, hogy az óvatos adótiszt egyszerre két vasat tart a tűzbe. Tavasszal a tanító kisasszony láthatóan őrlődik, képtelen elhatározásra jutni. Március közepén a szerelmesek végérvényesen szakítanak. A lány levelet ír, melyet azonban nem akar átadni, s amikor a férfi követeli, összetépi, sőt megpróbálja a tűzbe dobni. Végül, némi zsarolásnak engedve Béla markába szórja a darabokat, aki ötórás kínkeserves munkával ragasztja össze a papírfecniket. Az eredmény lesújtó: „Többször elolvastam. Egy szépnek

⁵¹ Naptár az 1944. évre. 1944. május 7.

⁵² Gizi néven már 1940-ben is felbukkan egy dunaföldvári illetőségű hölgy, akivel Béla leveleket váltott. Az egymásnak küldött sorokból gyöngéd

kapcsolatra következtethetünk. Az viszont nem világos, vajon az 1940-ben szereplő és az 1944-es noteszban emlegetett két Gizi azonos személyt fed, vagy sem.

igérkezett világ omlott össze bennem. Töprengök, ég a fájdalomtól a lelkem”.⁵³

Hogy pontosan milyen információ birtokába jutott a reményvesztett vőlegény, és mi okozza az égő fájdalmat, arról hallgat a notesz, de a szerelem – ezúttal is – győzedelmeskedik. Néhány nappal a melodramai jelenetet követően gyűrűt cserélnek a fiatalok. A heves viták közepette folyamatosan találkoznak, egy kecskeméti látogatás alkalmával Fehérék Bélát már vőlegényként mutatják be az ismerősöknek. Ugyanakkor, a fiatalember nagy bánatára, kedvese olykor másokkal flörtöl: „egy másik úrnak osztogatta bájait”.⁵⁴

Mégis meg kell nőülni
1944

„Hagyományos értelemben vett pater familias, és semmi nyoma annak, hogy az évtizedek során ez a szerepe módosult volna.”

53 Uo. március 27. A hagyatékban fennmaradt egy összeragasztott levél, de ez valószínűleg egy másik „szaggatás” eredménye. Béla a szerző, 1944. március 21-én küldte kedvesének.

54 Uo. március 25.

Júniustól kezdve kissé csitulnak az összezördülések, ráadásul Ilus minden más női nevet kiszorít a noteszből. Béla öccse, a kecskeméti szabadságáról frontszolgálatra visszautazó Ferenc augusztus elején még pajkosan kérdi: mi újság a lányok körül?⁵⁵ Ekkor azonban már érzékelhetően csak Ilus körül forognak Béla gondolatai. A forró nyári hónapokban egymás után érkeznek a képeslapok a kecskeméti Katona utcai házába. A szövegezés meglehetősen egyhangú. A „sokszor gondol Rád és üdvözlő”-t néha megtöri egy-egy „ismét”, esetleg „gyakran gondol Rád szeretettel.” Június 11-én kedves, kissé aggodalmas sorok érkeznek Bélától, amelyek változatosságot jelentenek a korábbi tömör közlésekhez képest. A formális „Kedves Iluska” megszólítást színesíti a jóval árulkodóbb „bohókás kis Pofikám!”. Filozofikus és némiképp enigmatikus gondolatok következnek, melyek szerint a fiatalember aggodalommal figyel a kedvese sorsának alakulását, s azzal búcsúzik, reményei szerint egyszer a lányhoz is „gyöngédebb lesz az élet”.

Egy másik levelében hánykolódó hajóhoz hasonlítja az életüket a szorongó vőlegény, s azon elmélkedik, vajon azonos hajóra szálltak-e és sorsszerű-e a találkozásuk?⁵⁶ Milyen lesz a közös életük, áldás, vagy átok? – tépelődik. „A nő az, aki a férfit felemeli, vagy elbuktatja – emlékezteti Béla Ilust – s Benned, mint nőben nagy hatalom van”. Nyilvánvalóan eszményíti, legalábbis eszményíteni akarja menyasszonyát. Patetikus,

fellengzős szavakba burkolja a személyét: „Úgy szeretném, úgy emlékezhetünk meg Rólad, mint a rendíthetetlen hűség, kötelességteljesítés hófehér galambjáról...”. Majd néhány sorral odébb a megfogalmazott elvárás: „Kedves kis Tanítónóm! Légy szíves taníts és nevelj, szívből igazán, hálás leszek én, boldog leszek én, hálás tanítvány”. A férfi nyilvánvalóan eszménykép keres és vél találni a menyasszonyában.⁵⁷ Azt írja, bízni akar benne, s a lány kiváló jelleme erre érdemessé is teszi, és reméli, Ilus is megtanulja az ő szemével látni saját magát (sic!). Ugyanakkor szemére hányja, hogy még mindig vannak titkai előtte, ami fájdalommal tölti el.

A hullámzó szerelemhez kitűnő aláfesztést kínál a történelem, ami egyre határozottabban testet ölt Béla feljegyzéseiben. Május 13-án a Jud Süss című filmet nézik meg a Corvin moziban; a férfi nem kommentálja a látottakat. Június 27-én részletesen beszámol a Budapest ellen intézett „hatalmas” légitámadásról.⁵⁸ A napot Gödöllőn tölti, és Kőbányáról csak gyalog tudja megközelíteni a belvárost. „Pusztulás mindenfelé. Keleti pu. is eltalálva”.⁵⁹ Október közepén feljegyzi Horthy fegyverszüneti bejelentését, lövöldözésekről, a zsidók Tisza Kálmán tere gyűjtéséről is említést tesz. Inkább csak regisztrálja az eseményeket, arról, hogy mi a véleménye, nem ad számot. Sem a deportálásra, sem a háború végének egyértelmű közeledtére nem reflektál. Naptárbejegyzéseit, leveleit

55 Lovas Ferenc honvéd levelezőlapja testvéréhez, Lovas Bélához. 1944. augusztus 8.

56 Lovas Béla levele menyasszonyához, Fehér Ilushoz. 1944. március 11.

57 Lovas Béla levele Fehér Ilushoz. 1944. április 27.

58 Naptár 1944. június 27.

59 Uo.

olvasva az a benyomásunk támad, mintha érdeklődését kizárólag magánéletének, a párvalasztás dilemmájának szentelné.

A drámai események közepette tovább folynak a viták a két fiatal között. A feszültség háttérben – legalábbis részben – Ilus szülei állnak, akik helytelenítik közös terveiket. Nem teljesen világos, vajon a vallás, Béla szerény egzisztenciája vagy valamilyen egyéb ok húzódik a szülői berzenkedés háttérben. Úgy tűnik, Iluska többször is szembeszáll a családjával, és a védelmébe veszi választottját.⁶⁰ Emellett gondoskodik. Amikor februárban Béla influenzával és vesegyulladással ágyba kényszerül, a lány kolbászt – az akkurátus krónikás azt is feljegyzi, 70 centiméteres darabot – és disznósajtot is visz lábadozó szerelmének.

Tény azonban az is, hogy a szigorú ítélkezésre hajlamos vőlegény időnként ledérnek, kihívónak tartja jövődöbelijét. Egy ízben például a csömöri strandon, ahová júliusban és augusztusban többször is ellátogatnak, Ilus „nem comme il faut” viselkedést tanúsít, amikor egy ismeretlen urat úszni tanít.⁶¹ Béla haragra gerjed, a boldog jövő ismét veszélybe kerül. „Kapcsolatunk lehűlt ... visszavonulásom közöltem”.⁶² Csak kétszeri bocsánatkérést követően hajlandó szemet hunyni a kikapós kedves botlása felett. Máskor így ír a menyasszonyáról: „I. epikureus természetű, fenntartás nélkül hódol a test örömeinek és alaposan ki fogja élvezni az életet”.⁶³ A sok huzavona után, augusztus közepén Ilus végre elkötelezi magát (piros irónos fel-

jegyzés a noteszben), s augusztus 20-án a szülei is nyilatkoznak a lányukat illetően: beleegyeznek a frigyebe.

Béla noteszában ettől kezdve nem szerepel több kétkedés, sőt, október közepén Iluska azt írja a szülői házból: minden nehézséget vállal, csak a szerelmével lehessen. Úgy tűnik azonban, az örömapa, Fehér Pál még ekkor sem adja be a derekát. Egy, november 22-én kelt levél szerint, amelyet Ilus Sashalomról küld, továbbra is gyözködni kell a kérlelhetetlen atyát. A levél némi képp útba igazít azt illetően, mi állhat a makacs ellenállás háttérben. Az elkeseredett lány udvariasan bár, de ismételt és határozottan kérleli az apját: egyezzen végre bele a házasságkötésbe. Arra hivatkozik, szeretik egymást Bélával, kinkeserves a hosszadalmas és kimerítő várakozás.⁶⁴ Nem tudja, a vészterhes időkben milyen sors vár rájuk, meddig élnek, de jobb, ha a gondjait megoszthatja azzal, akit szeret. Bélával – mint állítja – nagyon boldog lenne. „Hiszen nemcsak én, akinek nem volt jó formán semmije, de gazdag emberek is most nincstelenné váltak”.⁶⁵ Arra kéri továbbá az apját, beszéljék meg személyesen a dolgot.

A szülők húzódozásának háttérben – legalábbis ezen a ponton – egyértelműen az időpont alkalmatlansága, a rendkívüli körülmények és az egzisztenciális bizonytalanság áll. Feltehetően úgy vélik, jobb lenne megvárni a fegyverropogás végét, amikor világosabban látható, mit hoz a jövő. Egy fiatal pár kedvezőbb esélyekkel vág bele a közös életbe, ha a viszonyok rende-

60 Uo. január 2.: „Ilus helyállása értem szüleinél”.

61 Uo. augusztus 9.

62 Uo.

63 Uo. a notesz végén.

64 Fehér Ilus levele az apjához, Fehér Pálhoz. 1944. november 22.

65 Uo.

zettebbek, mint a háború utolsó hónapjaiban. Keresve sem találhattak volna kevésbé ideális dátumot az egybekelésre! Praktikus és racionális felvetés ez a szülők részéről, de győzedelmeskedik a szerelem: 1945. március 10-én nyélbe ütik a nászt.⁶⁶

Arra, hogy az esküvőt megelőzően a jegyespár között testi kapcsolat lett volna, semmi sem utal. Sokat kirándulnak, mozi-ba és színházba járnak, sétálnak, strandolnak együtt. A telefonbeszélgetések, levélváltások hétköznapiak velejárái, de az intimitás feltehetően nem megy túl néhány lopott csókon. Pedig Ilus szülei a kor normái szerint rendkívül liberális felfogásúak: a lányok többször is meglátogatja Bélát Pesten – úgy tűnik, egyedül. Az éjszakát azonban az etikett-szabályoknak megfelelően sashalmi rokonainál tölti. Nagyfokú mozgásszabadságában minden bizonnyal szerepet játszik, hogy ekkor már kész, felnőtt nő, végzett tanító. Diplomáján éppen megszáradt a festék: állást keres. Ebbéli minőségében független, nyilván sokkal önállóbban intézi az ügyeit, s adott esetben szerelmi kapcsolatait, mint nőtársai többsége.⁶⁷

A notesz bejegyzéseinek köszönhetően elég pontos, bár némiképp egyoldalú portrét rajzolhatunk erről a szerelemről. A menyasszony gondolatairól, vívódásairól jóval kevesebbet tudunk, és inkább csak Béla

tolmácsolásában. A lány levelei talán elkalódtak, de az is lehet, hogy a férfi szorosabb levélírónak bizonyult.⁶⁸ A források alapján semmi okunk sincs kételkedni abban, hogy kölcsönös vonzalom, valódi szerelmi fellángolás előzte meg a házasságkötést, bár a végső elköteleződéshez mindkét félnek idő kellett. Nem tudjuk, miként vélekedik Ilus a vőlegényéről, milyen jellemű férfinak tartja, de nyilvánvaló a leveleiből: szereti őt. Béla, amellet, hogy időnként neheztel jövődöbelije könnyed viselkedésért, ami az ő habitusától meglehetősen idegen, mélyen elkötelezett. Sorsszerűnek tartja a találkozását, de sokáig gyötri a kétely, vajon bízhat-e a lány elhatározásában, kitartásában.⁶⁹

Lovasék jegyessége mellett a családi hagyatékban fennmaradt Ilus húgának, a két évvel fiatalabb Emíliának és jövődöbelijének levelezése, pontosabban főként azok a szerelmes levelek, amelyeket a mind türelmetlenebbé váló Puskás András küld választottjának. A két fiatal a háború után, feltehetően 1949-ben találkozik egymással, s gyorsan fellángol közöttük a nyilvánvalóan kölcsönös vonzalom. Sajnos naptár vagy napló kapcsolatuk kibontakozását nem dokumentálja, de a sűrű levélváltásból így is nyomán követhetőek az udvarlás egyes stádiumai. Bélához képest András lí-

⁶⁶ A rendkívüli körülményekre való tekintettel felmentést kértek és kaptak a kötelező kihirdetés alól Budapest székesfőváros polgármesteri hivatalától. Felmentés. K.-1274. Budapest, 1944. december 27. Házasságkötésről lásd: Családkönyv.

⁶⁷ A forrásokban nem találtam utalást arra vonatkozóan, hogy Ilusnak bárkivel intim viszonya lett volna az esküvője előtt. 1941-ben egy P.

Zoltán nevű fiatalembertől kapott néhány képeslapot, ezen kívül csak Béla – inkább csak a féltékenységnek, mint a lány kikapós természetének tulajdonítható – megjegyzései utalnak flörtökre.

⁶⁸ Néhány lap fennmaradt a hagyatékban, de ezek meglehetősen semmitmondó üzenetek 1944 tavaszáról és nyaráról.

⁶⁹ Lovas Béla levele Fehér Ilushoz. 1944. március 11.

rai alkat, fogalmazókészség tekintetében messze túlszárnyalja a sógorát.⁷⁰

A fiatalember a fővárosban mérnökként dolgozik, Emília Kecskeméten tanítónő, de a távolság nem tántorítja el a szerelme-
seket egymástól. Folyamatosan találkoznak, Ilusékhöz hasonlóan kirándulások, séták során mélyül a kapcsolatuk. „Most is a hivatalból írok, ebédszünetben. Édes Pofikám! Azt hiszem vasárnapra szép idő lesz, okvetlen gyere, várlak. Ne érdekeljen a félárú jegy, mert fizetem azt a pár forintot, szóval emiatt nehogy otthon maradj. Fölmegyünk vagy a Gellért, vagy a Sváb hegyre vasárnap délután, szivünk legalább egy kis tavaszi levegőt, gyönyörű lesz Veled, Édes.

Üdvözet Ceglédről
1941

„... ez a magyar kispolgárság?
Ennyire sodródó, képtelen a saját
sorsának kovácsa lenni?”

⁷⁰ Puskás András 1926. december 26-án született. Apja Puskás Imre festőművész, anyja az orosz származású M. Anna. Kivonat egyházi házasságkötés céljára. Kalocsa, 1950. május 8.

Most is olyan sóvárogva nézek ki az ablakon ... Még egyszer hangsúlyozom, hogy okvetlen jöjj, akárhogy is”.⁷¹ A leendő após mint-ha jobban aggodalmaskodna, mint Ilus esetében. Nem a házassági tervek ellen tiltakozik, csak lánya jó hírét védelmezi, s ha túlságosan sokáig marad a vőlegényénél, biztosan számíthat a zord hangvételű atyai feddésre.

András érzelmes, és érzékelhetően nagyon szerelmes:

„Drága Angyalkám. Most ismét a szívemből írok, onnan jönnek a soraim Hozzád, Te Édes ... egy kicsit megnyugodtam, amióta utoljára együtt voltunk és kimondhatatlan szeretettel szeretlek, nyugodt vagyok talán azért is, mert tudom, hogy Egymásé vagyunk és Egymásnak rendelt az Isten Bennünket [...] Te Angyal, Életem. Írj, várom nagyon, várlak Téged, szeretlek. Jöjj Édes, szeretném lehetet finoman megcsókolni a homlokod”.⁷²

Mennyire más stílus, mint Béla monoton „szeretettel gondolok Rád” sablonsorai! „Sírni tudnék ebben a pillanatban, mert annyira szeretlek, mintha torkomat szorongatná valaki most, hát ez a halálos szerelem? Úgy látszik, igen”.⁷³ András ugyanakkor sokkal határozottabb, mint egykor Béla volt a maga ügyében. Világos és elszánt, közös életre vágyik, amelynek a felépítése csak rajtuk áll. Emíliára ugyanez az elszántság jellemző: „Sokszor átélem erő, izmos karod ölelését. Olyan jó volt ilyenkor Veled

egy testté lenni, érezni véred melegét és szíved heves dobogását. ... végtelenül jó Veled egy egész életre felkészülni, amikor csak Neked, kis otthonunknak és gyermekeinknek élhetünk. ... igazán nagyon boldogok leszünk mi ketten. Édes Picim nagyon szeretném, ha jövődöd életünk Te is ilyennek látnád és ezt a teljes boldogságot várnád tőle”.⁷⁴ A szerelmesek között nincsenek összekapások, nem szakítanak heitenként, bár 1949 novemberében Emília úgy dönt, befejezi a kapcsolatot. Nem teljesen világos, mi kényszeríti erre a lépésre, de az átmeneti elbizonytalanodást bizonyosság követi. Amikor tisztába jönnek az érzéseikkel, közlik a szüleikkel: összeházasodnak. 1950 pünkösdjére tervezik az esküvőt, és meg is valósítják a terveiket.

A jegyesség hónapjait nem tarkítják légitámadások, német megszállás, deportálás, mint Lovasék esetében, viszont a maga teljességében és borzalmasságában kibontakozik a Rákosi diktatúra. András leveleiben ennek nyoma sincs, a könnyed hangvételű, elragadtatott sorokban egyáltalán nem utal a nagypolitikai változásokra. Hívő ember, többször utal arra, hogy templomban kéri Isten áldását a boldogságukra, de még csak áttételesen, burkoltan sem céloz a terror elharapódzására. Ugyanez vonatkozik a menyasszonyára, aki 1950 márciusában írott levelében megvallja kételyeit, félelmeit, de ezek nem a diktatúra fenyegetéséből, sokkal inkább magánéleti szorongásból, a közös jövő felett érzett bizonytalanságból fakadnak:

71 Puskás András levele a menyasszonyához, Fehér Emíliához. 1950. február 17.

72 Puskás András levele Fehér Emíliához. 1949. december 12.

73 Uo.

74 Fehér Emília levele Puskás Andrásához. 1950. április 13.

„Bármit teszek, bármerre járok nem tudok megpihenni, mintha valami űzne, állandóan hajtana. Az álmaim is ugyanilyen zaklatottak. Meglátod valami nagy-nagy dolog fog velem történni, valami baj, vagy szerencsétlenség. Nem tudom. ... Egy végtelen rossz előérzet kísért állandóan. ... Egyetlen reményem a hitem, Isten. Tőle kérem anyám, apám életét, erejét, egészségét s Téged Picim. Hiszem, hogy Ő megtartja nekem azokat, akiket végtelenül szeretek. Hiszen Isten e világban az erő, a hatalom és az igazság. Ő mutatja meg életem értelmét és célját”.⁷⁵

Nehéz elhinni, hogy 1950-ben vetették papírra a fenti sorokat! A pár mély vallásossága és ennek a folytonos megnyilvánulása szembetűnő, mintha Rákosi világa nem létezne, vagy legalábbis mintha a létezéséről nem kellene tudomást venni. Ha vidámabban, a szerelmesek csacsognak, beszámolnak az élet apró-cseprő dolgairól. András a bőbeszédűbb a hétköznapi tekintetében: dolgozik, vendéglőbe jár, a rádióból „remek zene” szól, ami a menyasszonyának is tetszene, az Operában megnézik a Traviátát, és meghallgatják az éteren keresztül közvetített ping-pong világbajnokságot.⁷⁶ A címzésben Fehér Emília úrleány megszólítás szerepel, és előfordul, hogy András Pál apostol leveléből idéz – a borítékon. A levelek hangulatában szinte nyoma sincs mindannak, ami 1949–50-ben Magyarországon történik. Talán egyetlen kivétel ez alól egy

utalás, amelyet Emília tesz 1949 decembereiben: „Imre bácsitól most értem haza. Borzalmasan sajnálom Picim, de nem adott igazolványt. T. i. fél Ő is”.⁷⁷ A félelem pontos oka nem világos, de a nyomasztó közegre történő célzás egyértelmű.

Házasság, gyerekek

Lovasék 1945. márciusi házasságkötését követően az első hónapok a lehető legnagyobb zűrzavarban telnek, erről megint csak Béla immár feleségéhez írt leveleiből értesülhetünk. Ilus arról panaszkodik, hogy a férje nem törődik vele, a férfi a szemére hányja, hogy nem készül elég elszántan a közös életre. „Nem szeretek egyedül lenni, viszont ez a folytonos utazás sem testhez álló nekem. Kis szobámat nem tartom megfelelőnek... Te ott –, én itt; ez sem lehet áldásos ... ide kell járnod, mert oly messziről nem tudsz gondoskodni rólam, ha egyszer felszámoltam ezt a garszon életet, pár pengő külön jövedelem nem kényszeríthet ennek amúgy sem óhajtott folytatására”.⁷⁸ Egyelőre nem élhetnek együtt, Ilus továbbra is Kecskeméten marad a szülői házban. A férfi korábbi lakhelyén, a VII. kerületi Szövetség utcai szálláson, amelyet 1941 óta bérelt, az ostromot követően nem kezdhetik meg a közös életet: a fűtetlen szoba erre alkalmatlan.⁷⁹ Különösen a fiatalasszony állapotában, aki tavasszal már gyermeket vár. A tudat –

⁷⁵ Fehér Emília levele Puskás Andrásához. 1950. március 28.

⁷⁶ Puskás András levele Fehér Emíliához. é.n.

⁷⁷ Fehér Emília levele Puskás Andrásához. 1949. december 1.

⁷⁸ Lovas Béla levele a feleségéhez. 1945. július 17.

⁷⁹ A Magyar Királyi Rendőrség bejelentő lapja 1944. augusztus 31. Ebből kiderül, hogy Béla 1941. szeptember 4-e óta bérelte a szállást.

minden nehézség ellenére – boldogsággal tölti el a férjét. Aggasztó azonban a kétlaki élet, Béla folytonosan panaszkodik az elszakítotttság miatt.⁸⁰ A lakáskérdés megoldása mind sürgetőbb, végül egy rákoskeresztúri házban sikerül megtalálni a szobából és konyhából álló albérletet, ahová immáron az ősz elején a várandós Ilus is beköltözhet.⁸¹ Az iratok tanúbizonysága szerint az ifjú feleség a fővárosban is munkába áll, tanítóként alkalmazják az újpesti Megyeri úti általános iskolában.⁸² Az esküvő után egy évvel 1945. december 18-án megszületik a házaspár idősebbik lánya, Ágnes.⁸³

Iluska szüleinek írott leveleiből értesülünk arról, hogy az újszülött szépen fejlődik, nő a súlya, a kötelező védőoltásokat is megkapja, jó baba. Grízt eszik.⁸⁴ Étél azonban alig van, 1946 júniusában a fiatalasszony kolbászt, zsírt és más efféléket kér az anyjától.⁸⁵ A rákoskeresztúri házban tyúkot is tart, mely rendre tojja a tojásokat, de ha nem javul az élelmezési helyzet, kénytelen lesz kést tenni a szegény pára nyakára – panaszkodik szorongatott helyzetére nagynénjének küldött levelében. A fiatal pár

háztartása más tekintetben is nagyon szegényes. Az egyetlen „luxuscikkről” egy 1947 augusztusában kelt szállítólevél tudósít, amiből kiderül, hogy van egy – elromlott – rádiójuk, ami javításra szorul.⁸⁶ A kezdeti időszakból semmilyen egyéb eszköz vagy bútor beszerzéséről nincs tudomásunk. A család fenntartásához Béla és Ilus keresetére egyaránt szükség van, néhány hónappal a lánya megszületése után a fiatalasszony áthelyezését kéri a rákoskeresztúri általános iskolába.⁸⁷

Fiuk, Ágoston 1950 szeptemberében, második lányuk, Katalin néhány hónappal a forradalom előtt, 1956 júliusában lát napvilágot.⁸⁸ A gondosan megőrzött gáz- és elektromos számlák alapján úgy tűnik, a lakás változatlan, bővítésre – legalábbis a háborút követő években – nem kerül sor. 1951-ben Lovas Béla meszet és cementet vásárol, ami arra utal, hogy – talán a család gyarapodásának köszönhetően – elszánja magát valamiféle építkezésre. Bizonytalan, hogy lakásfelújításról vagy hozzáépítésről van-e szó.⁸⁹ Ebből az időszakból egyetlen nagyobb kiadásnak maradt nyoma: Ilus 1951-ben és 1952-ben 500–500 forint ér-

⁸⁰ Lovas Béla levele a feleségéhez. 1945. július 17.

⁸¹ Béla egyik levelében említi, hogy talált egy rákoskeresztúri házat. Lovas Béla levele a feleségéhez. 1945. augusztus 1. Emellett lásd: Lakáshivatal, bejelentőlap, Lovas Béláné albérlióként költözik a házba 1945. szeptember elsején. Lovasékon kívül az ingatlanban lakik Puskás Ágostonné.

⁸² A lakásbejelentőn szerepelnek az adatok.

⁸³ A testsúlylapon feltüntetik a gyermek születési idejét.

⁸⁴ Ezt egy másik levélből tudjuk, amit Amáliának küld: 1946. június 14.

⁸⁵ Lovas Béláné levele apjához, Fehér Pálhoz

Kecskemétre. 1946. június 11.

⁸⁶ Emellett szerepel egy műsorvevői engedély 1947. május 29-i keltezéssel.

⁸⁷ Kolléganője levele Lovas Bélánéhoz. 1946. március 1.

⁸⁸ Lovas Béla bejelentő lapja személyigazolvány igényléséhez 1964. januárjából. Itt szerepelnek az adatok. Lovas Ágoston: 1950. szeptember 25. Lovas Katalin: 1956. július 2. Lásd továbbá: állandó lakásbejelentő új családtagról. Lovas Ágoston bejelentve: 1950. október 15-én.

⁸⁹ Mész- és Cementárusító Nemzeti Vállalat 21. sz. lerakat. Budapest, 1951. március 30.

tékben békekölcsönt jegyez.⁹⁰ Nagyobb beruházásról csak 1961-ben értesülünk. Ági, aki ekkor már tizenhat éves, boldogan tudósítja nagyanyját házuk megnagyobbításáról. Apja új szobát, a konyhához kamrát építtet, ami nagymértékben növeli az öttagú család kényelmét.⁹¹ A korabeli viszonyok között bonyolított építkezés nagy megterhelést jelent Lovaséknak anyagi és fizikai-lelki tekintetben egyaránt, Ilus mindenesetre erről számol be barátnőjének küldött levelében.⁹² Ugyanakkor, mint írja, „emberségesebb helyzetbe” kerültek, ami mindnyájuknak sokat jelent.

Lovasék házaseletéről jóval kevesebb adatunk van, mint a jegyesség időszakáról – a fekete noteszhoz hasonló dokumentum ugyanis nem maradt fenn ebből az időszakból. Férj és feleség egymáshoz fűződő viszonyáról elsősorban levelek, képeslapok alapján alkothatunk némi elképzelést. Azok a vívódások, kételyek, amelyek a megismerkedésüket övezték, az együtt töltött évek során eltűnnek. A bizonytalanságokat pontosan meghatározott szabályrendszer váltja fel, amelyet a férj ír elő, felesége pedig köteles igazodni hozzá. „Most pedig – így Béla feleségének és Kata lányának nyaralásukra küldött levelében – Anyuval folytatom. Az Ő naplóját is szeretném olvasni [sic!], bár a nagyobb nyaralási eseményekről; kirándulásokról, a szoba hátrányairól, a jó kosztról, a televízióról, – de a legnagyobb tartott eseményről il-

letve a legjelentéktelenebbnek tartottról egy szót sem írt, jóllehet engem az is érdekel ... Nem írtál arról sem, hogy a Kati oly sokat úszott, hogy már versenyre is benevezhet”.⁹³ Leteremt, számon kér, kioktat. Béla elvárja az asszonytól, hogy, mint egy gyerek, naplót vezessen a hétköznapi apró-cseprő ügyeiről, és azt bemutassa neki. Mintha állandó ellenőrzés alatt akarná tartani a felesége mindennapi ténykedéseit, apró-cseprő ügyeit, de még az érzéseit, gondolatait is.

Olyan hangot üt meg velem, mint valami rakoncátlan, rosszul nevelt kölyökkel, akit kordában kell tartani: szigorú, távolságtartó, szemrehányó. „A lakás csapnivaló – írod – hát ez nekem sem tetszik, mért nem választottatok jobbat, csinosabbat, barátságosabbat, kellemesebbet”.⁹⁴ Tipikusnak tűnő szerepmegosztás: akármilyen kellemetlenségük támad, az a feleség hibájából fakad; a kialakult kedvezőtlen helyzetnek az ártatlan férj a kárvallottja. „Hallom, a családtagok számára megszállási lehetőség nincs, így hát ha meglátogatnálak a jövő héten esetleg már szerdán is Ágival, nem fogadhattok, így hát meg sem buggyanhatunk a kékes-zöld Balatonban”.⁹⁵ Béla, ha látszólag figyelmes, aggodalmas, akkor is rejtett rosszallás bujkál a soraiban: „Rossz kedvű voltál az utazás napján. Remélem, azóta már derűs és könnyed vagy”.⁹⁶ „Abban a reményben búcsúzom most már, hogy nemsokára ismét hallhatok Rólatok

⁹⁰ 1951. szeptember 28-án és 1952. szeptember 26-án.

⁹¹ Lovas Ágnes levele a nagyanyjához, Fehér Pálnéhoz. 1961. október 8.

⁹² A levél egy bizonyos Rózikának szól. 1961.

december 28.

⁹³ Lovas Béla levele a feleségéhez. 1965. július 30.

⁹⁴ Lovas Béla levele a feleségéhez. 1965. július 24.

⁹⁵ Uo.

⁹⁶ Uo.

Miért előnyös, ha takarékbetétet gyűjt?

Mert:

1. Összegyűjtött pénzből könnyebben, hamarabb és többet vásárolhat.
2. Betéte a kamatokkal, illetve a nyeresémmel növekszik.
3. Ha váratlan kiadások érik, kéznél van a segítség.
4. Könnyebben ajándékozhat, örömet szerezhet.
5. Anyagi gondoktól mentes üdülést, utazást biztosít.
6. Családi otthonának szebbé tételét könnyebbé teszi.
7. Gyermekének több örömet szerezhet.
8. Biztonságérzetét fokozza, mert előre nem látható kiadásokra van fedezete.
9. Szórakozásra, könyvekre, sportolásra is jobban telek.
10. Megóv a könnyelmű pénzzárástól, de az észrevehetetlen apró költségektől is.
11. Apránként félreletett pénzből komoly összeg tevődik össze.
12. Pénzt nem lophatják el.
13. Célbetétkönyvét kendheti! Célul tűzheti: ház, telek, rádió, kerékpár, ruha, vagy egyéb vásárlást.
14. Másoknak is segítséget nyújthat.

Röviden kifejezve:

**OKOS EMBER
TAKARÉKBETÉTBEN GYŰJTI
PÉNZT**

TAKARÉKBETÉTKÖNYV

az ORSZÁGOS TAKARÉKPÉNZTÁR
budapesti és vidéki fiókjainál, valamint minden
POSTAHIVATALNÁL váltatható.

TÖRVÉNY BIZTOSÍTJA
a takarékbetétek
TITKOSSÁGÁT,
ÖRÖKÖLHETŐSÉGÉT,
ADÓMENTESÉGET,
LEFOGLALHATATLANSÁGÁT,
VISSZAFIZETÉSET.

A takarékbetét **HASZNOS,**
mert **KAMATOZIK,**
vagy **NYERNI** lehet vele.

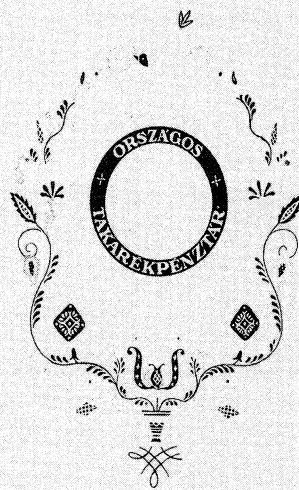
A betét után évi 2% kamat jár, de ha 90 napra
leköltik: 5% a kamat. A betétkönyvben elhelyezett
összeg bármikor kivehető.

Nyeresémbetétkönyvvel szerencsés esetben ne-
gyedévenként meg lehet kétszerezni, vagy három-
szorczeni a betéti összeg állapota. Sorozás negyed-
évenként van, s minden 1000 darab nyeresémbetéti-
könyvből 14 darab nyer.

A takarékbetétkönyv
ELŐNYÖS!
KÉNYELMES!
BIZTONSÁGOS!
VÁLTS TAKARÉKBETÉTKÖNYVET!

BÁRMELY POSTAHIVATAL, VAGY OTP-FIÓK
SZÍVESEN AD ROVEBB FELVILÁGOSÍTÁST!

F. k.: Tuzsán Endréné — 54892/LD05 - Révul - Felkölcs - Nyírágy D.

Az örök OTP
1965

*„Ha valamelyik gyereknek
születésnapja van ... Amálka
biztosan küld pénzt cipőre, kabátra,
a takarékkönyvbe.”*

valamit és az eddigieknél valamivel kiadó-
sabbban”.⁹⁷ Az asszony minden vonatkozás-
ban idomul a férje elvárásaihoz, a házassá-
guk kétségkívül tekintélyelvű. Mindenben
Béla szava a döntő, különösen a lényeges
kérdésekben, és ő képviseli a feleségét és a
gyerekeket a külvilág előtt. Hagyományos
értelemben vett pater familias, és semmi
nyoma annak, hogy az évtizedek során ez a
szerep módosult volna.

A gyereknevelésről viszonylag kevés adat
szerepel a hagyatékban. Úgy tűnik, Ágnes a
„mintagyerek”, jól tanul, szüleivel tisztelet-
tudó, a kötelességeinek maradéktalanul
eleget tesz. „... Ági bőségesen és jól főz,
szerdán, csütörtökön és pénteken is jó ebéd
volt. ... Ági nagyon kellemes magatartású,
nagykot alszik, kipihent és jól ellátja az ott-

⁹⁷ Uo.

hont. Ez a magatartás igen előnyös a számá-
ra és így jólesően csalódtam benne. Úgy lát-
szik kezd szépen kiegyensúlyozódni
minden tekintetben.”⁹⁸ Mindehhez hozzá
kell tennünk, hogy Ági ekkor már húsz-
éves, bár az apja úgy kezeli, mintha még
kisgyerek volna. A kisebbik, Kata, tipikus
„második” lány: nővéréhez képest lázon-
góbb természetű, renitens. A szülők közti
levelezés- ből nyilvánvaló, hogy állandóan
borsot tör az apja orra alá, a viselkedésére
vonatkozó rosszalló megjegyzések inkább
szaporodnak, mintsem fogynak az évek so-
rán. Szemrehányásban, lelkiismeret-furda-
lás ébresztésében, vagy legalábbis ennek a
kísérleté- ben a kisebbik lányával való kap-
csolatában sincs hiány:

„Örömmel olvastam balatonboglári és tihanyi képeslapokat, illetve Katicza ugyan nem írt egyetlen sort se, de a tihanyira, egyedül csak erre a nevére nagy kegyesen oda rajzolta. Nagyon el lehetsz Katica foglalta, hogy egyetlen sort sem írtál sem Apunak, Áginak, sem Toncsinak [Ágostonnak]. Pedig milyen jól esett volna, ha csak azt írtad volna, hogy olyan jól megy a dolgom, hogy írásra már idő sem jut a sok évés, a sok játék, a sok úszás és egyéb jó miatt. Ebből a sok jóból valamit nekünk – itthon sínylődőknek is kívánhattál volna. ... gondoltunk Rád és Anyura is sokat, sokkal többet, mint Te.

⁹⁸ Lovas Béla levele a feleségéhez. 1965. július 24.

⁹⁹ Lovas Béla levele a feleségéhez és Kata lányához. 1965. július 30.

¹⁰⁰ Jól példázza a helyzetet egy levélváltás, amely Lovas József, Béla öccse és az egyik unokahúga között zajlik 1963 nyarán. A kislány mamája meghal, apja, Lovas Béla egyik testvére, akinek a személyazonossága a levelezésből nem állapítható

Nem tudom, a naplóba írtál-e? Mert a napló azért napló, hogy oda mindennap írni kell, azt az eseményt például, amit legfontosabbnak tartasz, azt a kirándulást, amelyik tetszett és amiért tetszett, annak a játszótársnak a nevét és címét, akit legjobban szerettél, vagy aki legjobb volt Hozzád, és így tovább”.⁹⁹

Kissé anakronisztikus a hangnem, amelyet Lovas Béla használ, nevelési módszerei pedig kifejezetten nevetségesek 1965-ben, a beat nemzedék idején, amikor a lázadás kultúráját még a Vasfüggönyből emelt szocialista erény sem tudja teljesen távol tartani Magyarországtól. Amikor Kata édesanyjával a balatonboglári pedagógusüdülő strandján nyújtózkodva láthatóan szembe- szegül zord apja elvárásainak, Bródy János és Szörényi Levente első közös dalaikat komponálják a nógrádverőcei Express ifjúsági táborban.

Családi szerepek, rokoni szálak

Lovas Bélát sem az édesapjához, sem az anyjához, de a testvéreihez sem fűzi olyan szoros viszony, mint a feleségét a saját családjához.¹⁰⁰ A hagyatékban csak kevés, inkább formális hangvételi levél maradt fenn, amelyeket Lovasék egymással váltot-

meg, nevelőintézetbe küldi a lányát.

Valószínűsíthető, hogy az anyai felügyelet nélkül maradt fiatal lány „rossz útra tért” és így próbálta az apja megrendszabályozni. Lovas József segíteni akar a gyerekeknek, hogy az életét jobb mederbe terelje. Lovas Béla, bár mindenről tudomása van, passzív szemlélője az eseményeknek. Lásd Lovas József és Lovas Zsuzsa levélváltását 1963 nyarán.

tak. Ebben az is szerepet játszott, hogy Béla kifejezetten hanyag levélíró. A testvérei gyakran megorrolnak rá, amiért nem hajlandó válaszolni nekik. Pedig a szülei magas kort érnek meg: édesanyját 77, apját ennél is idősebb korában, 87 évesen érte a halál.¹⁰¹ Ennek ellenére, a gondosan felhalmozott dokumentumok között alig van nyoma levélváltásnak. Látogatásokra is csak elvétve került sor, a ragaszkodás a karácsonyi, postán elküldött csomagokban nyilvánult meg leginkább. Arra vonatkozóan sem találtam utalást, feljegyzést, hogy Bélát különösebben megviselte volna szülei elvesztése.

Fehéréknél a rokoni kötelékek jóval szorosabbak, mint az Lovas famíliában. A lányokat, Ilust, Emíliát és Amáltkát erős érzelmi szálak láncolják egymáshoz, és ez a szülőkkel ápolts kapcsolatra is áll. A családtagok közti kommunikáció folyamatos és szoros. Állandó a jövés-menés Rákoskeresztúr, Kecskemét és Makó között – testben és levelezés formájában egyaránt. A család – és ebbe beleértendő a nagyszülők és a felnőtt korú testvérek, sőt a gyermekeik is – totalitásként jelenik meg, az élet keretét alkotja. Minden családi rítus, legyen szó ünnepről, esküvőről, temetésről, keresztelőről, kötelező, de oltalmazó is egyben. A családtagok közötti kontaktus nem látszólagos, hanem nagyon is valóságos. Kölcsönösen támogatják, bátorítják egymást: önszorgító csoportként működnek. A szeretet, harag, hiány, fájdalom, csalódás, ragaszkodás megtapasztalt, megélt érzel-

mek, amelyek olykor ki is mondatnak, vagy ha nem, a kontextusból nyilvánvalóan kikövetkeztethetőek.

A gyerekekkel kapcsolatos híreket mindenestre igénylik a nagyszülők, sőt a nagynéni és a távolabbi rokonok is. Róza nagymama egy 1952 márciusában kelt levelében kifejezetten neheztel, amiért a lánya nem tudósítja elég gyakran az unokái helyzetéről. Szemrehányást tesz, hiszen még arról sem tudott, hogy a kis Toncsi milyen súlyosan megfázott. Némi indulattal a hangjában sommásan csak annyit ír a lányának: Most legalább megtudod, mennyi fáradság egy gyerek nevelése.¹⁰² A levelekben szinte mindig szerepel valamilyen hír a gyerekek egészségével, tanulmányaival, viselkedésével kapcsolatban, a felnövekvő generáció egyértelműen a családon belüli kommunikáció kiemelt témája.

A családtagok hálózata olyan, mintha mindannyian egy hiánypótló kereskedelmi cég munkatársai lennének. A háború utáni években a legnagyobb igény az élelmiszerre mutatkozik. „A zsír nagyon finom” – írja Emília vidéken élő szüleinek 1951-ben.¹⁰³ Többnyire beszerezhetetlen gyógyszert kérnek és kutatnak fel a szükséglet szenvedő számára. Az egészség-betegség kérdése kötelező állandó a levelezésben, életkortól független, folyamatosan számon tartják egymás baját, és folyamatos késztetést éreznek arra, hogy beszámoljanak a saját állapotukról. A fiatalasszony Emília egy évvel a házasságkötésük után részletesen, már-már élményszerűen ecseteli újdonsült férje baját

¹⁰¹ Gyászjelentés. Idős Lovas Gergelyné, 1960. május 31. Gyászjelentés. Lovas Gergely 1969. január 8.

¹⁰² Fehér Pálné levele a lányához, Lovas Bélánéhoz.

1952. március 22.

¹⁰³ Puskás Andrásné levele a szüleihez. 1951. május 10.

szüleinek küldött levelében, ráadásul ezzel kezdi az életükről szóló tudósítást:

„András minden este későn jár haza, mert a lábaival gyógyfürdőbe jár. Mind a két combja térdig reumás. Szegénykémnek nagy fájdalmai vannak. Gyógyszert is szed. Sokszor bizony, különösen eleinte még éjszaka sem birt aludni. Május elején érezte először. Eleinte izomlázat érzett s egy pár nap múlva ez fájdalommá változott. Azonnal orvoshoz ment felülvizsgálatra”.¹⁰⁴

Központi téma a jó szakorvos fellelése, amiben feltétel nélkül számíthatnak egymásra a tagok – ha szükséges, baráti, szomszédi, kollegiális szálakat megmozgatva. De akkor is elkél a segítség, ha szakember kell, mert elromlott a rádió, vagy ki kell javítani az ereszcatornát.

A legfeltűnőbb az állandó és kölcsönös gondoskodás. Ilus és Emília, később Amálka is pénzadományokkal támogatják a szüleit. A gyermektelen, szingli Amália egyébként is intézmény: az örök nagynéni. Disznótorost, tojást, lekvárt, bort küld a pesti rokonoknak, tyúkkal, libával, kacsával felpakolva érkezik a rákoskeresztúri vizitekre. Szünidőre befogadja a gyerekeket, köt, varr, horgol, ha kell. „Iluskám keresd meg a minitát, mert addig nem horgolhatom. Ha nincs, akkor majd töröm a fejem”.¹⁰⁵ Ha valamelyik gyereknek születésnapja van, vagy karácsony, húsvét, Amálka biztosan küld pénzt cipőre, kabátra, a takarékbetétkönyvbe. És akkor is helytáll, amikor az idős szülők bete-

gek, ha kórházat, szanatóriumot, otthoni ápolást kell bonyolítani, a temetésről gondoskodni, rá mindenkor számíthat a család.

Folytonosan jön a „pakk”, ami fogalom. A szeretet és gondoskodás szimbóluma. Tartós élelmiszerek, ruhák – többnyire saját készítésűek –, és mindenféle hasznos háztartási eszközök a tartozékai. Csomag érkezik az ünnepekre, de az év folyamán máskor is. Szinte az ölelést, a beszélgetést pótolja. A szeretet kifejezésének eszköze, de praktikus is egyben, gyakran valódi segítséget jelent.

Az 1960-as évek végén a családi kommunikáció némiképp átalakul. A levelek helyett megszaporodnak az üdvözlő képeslapok. A családtagok, még a magányos Amálka is, láthatóan élvezik a puha kádári diktatúra utazással kapcsolatos toleranciáját. Ugyan nyugati túrákra a rendszerváltásig nem kerül sor, de országon belüli és a környező országokba történő utazások színesítik a hétköznapiakat. A korábbi örökös aggodalmaskodó hangnemet valamivel könnyedebb stílus váltja fel: a levélváltásban nagyobb teret kap a szórakozás és a szabadidő. Világosan érzékelhető a „legvidámabb barakk” mindennapjainak hangulata.

A makrokozmosz észlelése

Amint ez már az eddigiekből is kiderült, egyik hősről sem állíthatjuk, hogy kitüntetett figyelmet szentelne az őt körülvevő világnak. Legalábbis ennek semmi nyo-

104 Uo.

105 Amália levele Ilushoz. 1958. március 16.

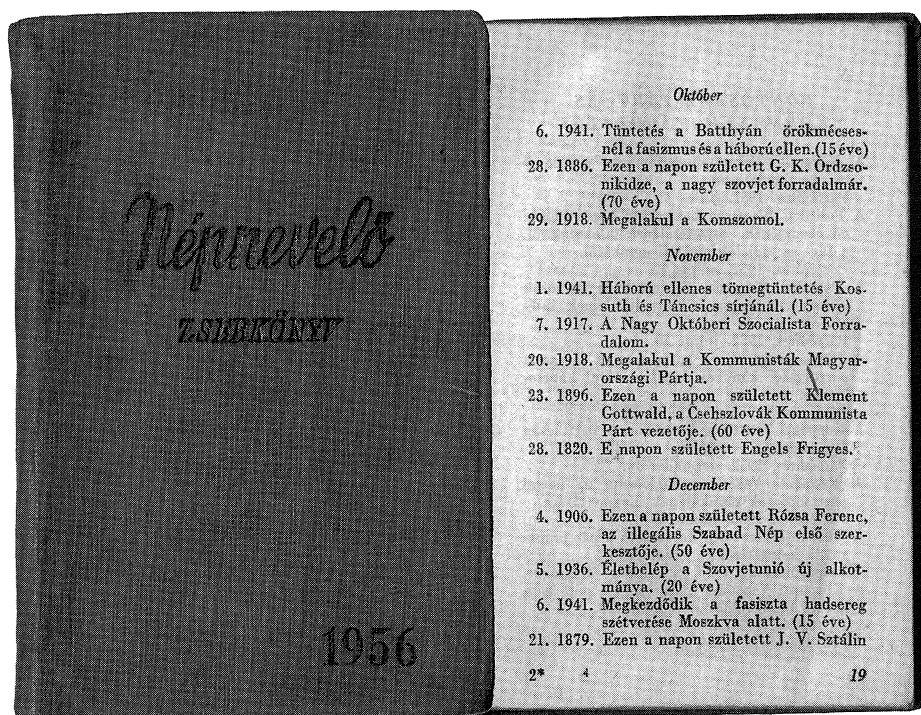
mát nem látjuk a levelezésben, sőt Lovas Béla naptárbejegyzéseiben, töredékes naplóiban sem. Ha mégis feljegyez valamit, inkább csak lakonikusan és távolságtartóan, a kívülálló semlegességével, szemlélként teszi ezt, mintha a környezetét, a társadalmat érintő eseményekhez semmi köze sem volna.

Az alábbiakban három dokumentumot emelek ki, melynek szerzője Lovas Béla, és amelyből valamelyest mégis érzékelhető a külvilágra való reflexivitás. Az első egy géppel írott töredékes, 1942 nyarán készült hadinapló. A beszámolók egyhangúak, az állomáshelyek felsorolása, a felkeléstől az esti takarodóig tartó napi rutin elbeszélése adja a forrás fő korpuszát. Kivételt a légitámadások és a partizánok akciói jelentenek. A 18 oldalas feljegyzésben egyetlen hosszabb, szubjektív rész szerepel, ahol Béla a Vörös-kereszt tevékenységét magasztalja. Kimerítően idéz Friedrich Lajos Mi nekünk a Vörös-kereszt című ismertetőjéből. Emellett beszámol egy orosz hadifogollyal folytatott beszélgetésről, melynek lényege, hogy Oroszországban a cári időkhöz képest édeskeveset változott a helyzet, az emberek többsége ugyanolyan nyomorban él, mint régen. A háborús pusztításokról csak röviden tesz említést, ugyanúgy, ahogy a zsidó munkaszolgálatosokról is. Az eseményeket, a tapasztalatait szinte sosem kommentálja, de nem világos, hogy azért, mert nincs önálló véleménye, vagy inkább azért, mert ezt nem akarja, esetleg nem meri papírra vetni. Kivételt talán csak egy német tiszt és futballozó magyar katonák közötti incidens felidézése jelent, ahol egyértelműen elítéli a tiszt lekezelő viselkedését.

Egy évtizeddel később készül a következő műremek, amelynek szerzője feltehetően Lovas Béla, bár a felesége sem zárható ki teljes bizonyossággal a lehetséges alkotók közül. Lovas Béla szerzőségére utal a számok és a részletek iránti ismételt megnyilvánuló, félreismerhetetlen vonzalom. Az apropót Sztálin 1949. december 18-án esedékes születésnapja szolgáltatja. A köszöntő nem magáncélra, hanem vállalati, de még inkább iskolai ünnepségre készült, bő féloldalas, gépelt szöveg, amelyre ceruzával Béla maga írta fel a családnevét. Talán Ilust kiségitendő ült le a gép mellé, akinek a kisgyerekek mellett nem futotta ilyesmire az idejéből.

„Sztálin neve ma nemcsak orosz, nemcsak európai és ázsiai, hanem világtörténeti szimbólum. Hogyan lett azzá, nemcsak az orosz vagy kínai iskolásgyerek, hanem minden magyar kisleány és kisfiu is tudja.

A gyermek Sztálin tízéves születésnapját a kis georgiai város szűk családi köre ünnepelte. Talán maga sem álmodta, hogy fél-század múlva az ő születésnapja világünnep lesz. Hogy amikor a negyvenedik év fele jár, születésnap ünnepének a cári téli palota elfoglalása, az Auróra cirkáló ágyudübürgése, az orosz felszabadulás hajnalhasadása ad majd fényesen felderengő világtörténeti háttérrel. Hogy amikor 50 éves lesz, nemcsak Moszkva és Leningrád ismeri, hanem a Kaukázus ormai alatt, a kirgiz pusztákon, az Azerbajdzsáni hegyek alján, a Bajkál vidékén, az Északi Jeges tenger partján is ismerik a nevét. S ma, amikor 71-ik születésnapját ünnepeljük, nevétől zengenek az európai világvárosok utcái, terei, villanyfényes

termei, nevét halljuk a Duna partján, a Kárpátok lejtőin, a magyar rónaságon. És nevét élteti minden magyar iskolásgyermek.

Kívánjuk, soká éljen, mert amiért egész életén át küzdött: a világbéke, az egész emberiség évmilliós álma”.

Nyilvánvalóan valamilyen kötelező penzum teljesítéséről van szó. Lovas Béla egyébként egyetlen pártnak sem tagja, az MDP-ből is kimarad. A források alapján igazi kádári figura, aki, bár pártkatonaként nem támogatja, de nyilvánvalóan nem is támadja a létező szocializmust. Éppen úgy viselkedik, ahogyan elvárják tőle.

A vaskos hagyatékban két olyan nyomra bukkantam, amit találékosabb kifejezés híján „civil engedetlenségnek” minősítek. Az egyikről már szó esett, ez a Rákosi címer áthúzása 1956-ban. Csak óvatosan, ceruzával

Népművelő zsebkönyv, októberi program 1956

„... a forradalom idején bátor ellenállása az 1956-os Népművelő Zsebkönyvben publikált Rákosi-címer ... határozott áthúzásában merül ki.”

– tehetjük hozzá némi rosszindulattal –, ha a szükség úgy hozza, ki lehessen radírozni. A másik, későbbi eset, 1962-ben történt. 1962 szeptemberében Ilust egy hétig a László Kórházban ápolják. Béla naponta látogatja, ám az egyik vizit alkalmával a portás nem ereszti be, sőt a követelőző hangra durván reagál. Berántja a fülkéjébe és bántalmazza a férfit. Rendőrt is hívnak, ám nem sikerül kölcsönösen kielégítő megoldásra jutni. A felháborodott Béla hazarohan, és Erika írógépén pötyögi le az igazgató főorvosnak adresszált tiltakozó levelét. „Közel-múltban gyógyultam fel súlyos vesegyulladásos betegségemből, legyengült szervezetem miatt a felbőszült és elvakult erőkolosszussal szemben csekély ellenállást tudtam kifejteni...”.¹⁰⁶ Az ellenállás, tiltakozás, zúgolódás vagy kritika semmilyen egyéb nyomával sem találkoztam a hagyatékbán.

Eltéphetetlen szálak: hazaszeretet a távolból

A család másik fele, Ilus húga és férje, Kádár János Magyarországtól sok ezer mérföldre menekülve vészeli át a 20. század második felét. András és Emília a kislányukkal együtt az 56-os forradalmat követően elhagyják az országot. 1957 februárjában már a végső lakhelyükön, Új-Zélandon tartózkodnak. Itt telepednek le, András az építőiparban mérnökként talál mun-

kát. Emília néhány évvel az emigrációt követően tanítónői képesítést, majd, mint írja, jól fizető tanítónői állást szerez. Emellett vezeti a háztartást és neveli a gyermekeket, a még az óhazában született Ildikót, és fiukat, az Új-Zélandon világra jött Andriskát. A házaspár szoros kapcsolatot ápol az otthoniakkal. Folyamatosan követik az eseményeket, figyelik a híreket, várják a leveleket.

A késői olvasó számára hihetetlenül részletezőnek, az apróságokat középpontba helyezőnek tűnnek a beszámolók. Mintha a lényeg nem is érzékelnék, vagy teljesen érdektelen volna a számukra! Az első levélben, amelyet Emília 1957 februárjában küld testvéreinek, kimerítően megemlékezik az otthon hagyott ruhatárról, sajnálkozik egy zakón, ami nem jó a család férfi tagjainak. A saját ruháit nővéreire hagyja: „A szoknyának örülsz végtelen boldog vagyok. A többi ruháimat is tudod használni?”.¹⁰⁷ Megvallja, milyen örömmel töltené el, ha a nővéreinek sikerülne megszereznie a hátrahagyott krisztinavárosi lakást, de mintha ez az előbbinél jóval döntőbb kérdés kevésbé hangsúlyosan szerepelne.¹⁰⁸ S természetesen már el is indult útjára az első „pakk”, szardíniával, csokoládéval, kávéval, kakaóval, teával, fűszerekkel, használt ruhával. A két oldalas szöveg egyetlen lényegi információt sem tartalmaz a menekülésre vagy az új környezetre vonatkozóan. Nincs élménybeszámoló, nincsenek részletek arról, hogyan zajlott

¹⁰⁶ Lovas Béla levele a László Kórház igazgató főorvosához. 1962. szeptember 22.

¹⁰⁷ Puskás Andrásné levele a nővéréhez, Lovas Bélánéhoz. 1957. február 4.

¹⁰⁸ Az I. kerületi Tanács V. B. Igazgatási Osztályának határozatából tudjuk, hogy ez sikerült. 1958. április 29.

a több hónapos utazás, és milyen az ország, ahova megérkeztek.¹⁰⁹ Mintha Emília minden idegszálával az otthoni ügyekbe kapaszkodna, és kizárólag az otthon maradtak jelentenének valódi kapcsolatokat a számára, s az a valóság adna igazodási pontot, amelyből éppen elmenekült. Ezt bizonyítja egy Amálikának írt levél is, amelyből kiderül, hogy a magyarországi rokonság folyamatosan küldi a *Nők Lapját* és a *Kisdobos* című újságot, amelyeket – Emília bevallása szerint – nagy élvezettel olvasnak Új-Zélandon.¹¹⁰

A levelezést 1957-től négy évtizeden keresztül kísérhetjük nyomon. Többnyire Emília a szerző, a férje és a gyermekeik általában csak néhány soros kommentárt fűznek a leírtakhoz. A beszámolók legfőbb jellegzetessége a hétköznapi apróságokban való elmerülés, a belső világ, az érzelmek középpontba állítása. A legtöbb szó a hiányról esik – Emília néha órákig nézegeti a szülei és a testvérei fényképeit, és, mint a leveleiben erre többször is visszatér, rengeteget zokog a képek felett. Az egész házat a magyarországi rokonok portréi díszítik. Borzalmas lelkifurdalást érez, amikor meghal az édesanyja, és ő nincs jelen, hogy vele lehessen az utolsó órákban: azt állítja, megbánta, hogy valaha elszánta magát a távozásra.¹¹¹ „A gondolatba nem tudok beletörődni, hogy viszont nem láthatom Őt itt a földi életben. Meghalt? Ez egy olyan idegen és kegyetlen szó a számomra. Nem tu-

dom elhinni apukám ... Amellett az örökös lelki bánat anyám miatt”.¹¹² Néhány héttel később küldött levele még győtrőbb önmarcangolásról tanúskodik. Nemcsak az anyja halála feletti bánatát fejezi ki, hanem megkérdőjelezi a kivándorlás értelmét és legitimitását is:

„Elveszíteni édes jó Anyámat. Borzalom. Érzéseimet nem tudom le sem írni. Nem tudok belenyugodni és egyszerűen nem tudom Őt elképzelni halottnak. Még mindig úgy látom Édesanyámat, ahogy ott hagytam Krisztina körúti lakásunkban 6 és fél évvel ezelőtt. Miért is jöttünk el? Miért is hagytam Őt ott? Miért is okoztam Neki olyan végtelen lelki fájdalmat? Mind ezt miért? Mert önző és kapzsi voltam. Jobb, kényelmesebb és nyugodtabb életre vágytam. Ezért mondtam le Édesanyámról és mindannyiotokról. Érdemes volt-e? Nem és nem. Ezt már éreztem előbb is, de már akkor, nem volt vissza út. Most különösen mar az önvád. Nem tudtam betegágya mellett lenni, megcsókolni drága szép arcát és munkás két kezét! Mennyivel jobb lett volna ott lenni utolsó percéig és utolsó leheletéig. Rettenetesen fáj, hogy neki írt levelem már nem találta életben”.¹¹³

Egy katolikus pap segítségével hangfelvételt is készít, amit eljuttat Magyarországra. Nem tud, és nem is akar elszakadni az otthon maradtaktól. Mindenre kíváncsi, so-

109 Egy másik levélből, amelyet Puskás András testvére, Károly ír Lovas Bélának, derül ki, hogy Emíliaék 1957. január 20-án még Bécsben vannak.

110 Puskás Andrásné levele Fehér Amáliához. 1961. március 2.

111 Fehér Pálné született Telekes Róza halotti

anyakönyve. 1963. március 8.

112 Puskás Andrásné levele apjához, Fehér Pálhoz. 1963. május 12.

113 Puskás Andrásné levele Fehér Pálhoz. 1963. június 13.

kat kérdez a gyerekekről, testvérei hétköznapjairól, küzdelmeiről. A levelezés fókuszában egyértelműen a család áll. A külső események és viszonyok szinte teljesen reflektálatlanok, s ez a helyzet évtizedeken át mit sem változik.

Folytonosan visszatérő téma az egészségi állapot, ami az idő múlásával – értelemszerűen – egyre hosszabb és kimerítőbb leírást igényel. Ahogy öregszenek a nővérek, Emília többet panaszkodik a testi nyavalyákra – különösen a drága gyógyszerek. Emellett az évtizedekig tervezett utazás ötlete szerepel a levelezésben. Emília szeretné meghívni az apját, de mindig elhalasztják a vizitet – pénzügyi gondok, a kényelmetlen lakás, később a papa romló egészsége merülnek fel mint akadályok. A hazalátogatásról is gyakran szó esik. Már az 1960-as években emlegetik a testvérek, különösen Emília, de Amálka halálakor, amikor az örökösödési ügyeket elrendezik, még mindig megvalósulatlan a terv. 1996 decemberében, azaz az emigráció 40. évfordulóján Ilus így fogalmaz: „A hazalátogatás gondolata, valószínűleg már megérlelődött Bennetek. Ezzel kapcsolatos anyagi feltételek is megoldódtak, már csak hit és bátorság kell a megvalósításhoz”.¹¹⁴ Feltűnő, hogy 1995 júliusában, tehát közel négy évtizeddel a távozás után adja meg Emília Ilusnak a telefonszámát.¹¹⁵ Ez nem feltétlenül jelenti azt, hogy a köztes időben egyáltalán nem beszéltek egymással, ellenben valószínű, hogy erre csak ritkán került sor. Minden érzelem-megnyilvánulást a

levelek közvetítenek. A családi eseményeket – születésnapokat, a karácsonyi vacsorát, vásárlásokat, a mindennapok világát Emília a testvéreivel, különösen Ilussal osztja meg.

Az intenzíven megélt és leírt érzelmek mellett a külvilág csak fragmentumokban vagy általánosságban jelenik meg a levelezésben. „Igen nagy a hajsza ám itt is és emellett ez az egyhangú élet is. Az autózás és mozin kívül más kikapcsolódás nincs. Sokan szeretik ezt, de nekünk túl csendes az élet itt”.¹¹⁶ Néhány utazásról esik szó, a gyerekek iskoláztatásáról, neveléséről, Emília néha panaszkodik az esős időjárásra. András visszatérő szorongása – különösen az 1990-es években –, hogy elveszti az állását, többször is ír a növekvő inflációról és munkanélküliségről. „Az élet itt sem olyan már, mint régen, az inflációt ugyan leszorították 1,5%-ra, de a munkanélküliek száma növekedik, jelenleg 175.000, az ország lakossága pedig 3,5 millió”.¹¹⁷ Néhány nyaraláson kívül az egyetlen „külső” élmény a családi ház megépítésének vágya. Évekig tervezgetik, de közel egy évtizeddel az emigráció után még mindig nem sikerül nyélbe ütni. „Mi dolgozunk s a pénzt gyűjtjük az építkezésre, ami igen sokba kerül. Itt is nehéz egy otthont összevenni. Sok mindenről le kell mondanunk”.¹¹⁸ Végül a saját családi ház beteljesületlen álom marad, s a házaspár egy viszonylag új, négyéves épületet vásárol. Minderre a remélnél jóval később, az

¹¹⁴ Lovas Béláné levele a sógorához, Puskás Andrásához és feleségéhez. 1996. december 12.

¹¹⁵ Puskás Andrásné levele a testvéréhez, Lovas Bélánéhoz. 1995. július 22.

¹¹⁶ Puskás Andrásné levele Lovas Bélánéhoz. 1962.

december 11.

¹¹⁷ Puskás András levele a sógornőjéhez, Lovas Bélánéhoz. 1992. december 14.

¹¹⁸ Puskás Andrásné levele apjához, Fehér Pálhoz. 1965. július 18.

1960-as évek végén kerül sor, évekkal a rákoskeresztúri családi fészek bővítése után. Emília hosszan tervezgeti az építkezést, beszámol a nehézségekről, arról, hogy minden milyen drága, az egész beruházás költséges és minden pénzüket felemészti majd. Egy 1962-ben küldött levélben szenzációként említi, hogy vettek egy kevésbé használt, négyéves autót: „Nagyon csinos kis kocsik és igen gyors!” Ildikó ehhez hozzáfűzi: „Van egy új angol kocsink. Conzul-Ford. A neve „Repülő Kata” van benne rádió és fűtő-hűtő is. Szép kocsik és gyorsan tud menni. Ezzel megyünk el szabadságra az Északi-Szigeten”.¹¹⁹

A magyarországi rokonság – egymás között – többször is emlegeti „Emmikék” szerencsését. Számukra Új-Zéland elérhetetlen álmvilágnak, luxusparadicsomnak tűnik. A leveleket olvasva összességében mégis az a benyomásunk, mintha az elvándorolt magyar család számára nem volna olyan vonzó az új haza, ahogyan azt az otthon maradottak gondolják. Úgy tűnik, mintha a család folytatná Magyarországon hátrahagyott életét. Érzelmileg feltétlenül igaz ez, de a mentális világ eltérései sem tűnnek ki a levelezésből. A hétköznapi szűkös horizontja fölé az általam olvasott szövegekben egyetlen egyszer sem emelkednek a szerzők. A Kádár-korszakra, politikára, gazdaságra, vagy később a rendszer-váltásra semmilyen utalást sem találtam. Ugyanakkor az elhagyott otthon feletti gyász érzete, a hazaiak gyöttrő hiánya minden levélben központi téma. Mintha Emíliát sokkal jobban érdekelnék a makói és rá-

koskeresztúri mindennapok, mint a sajátjai. Talán nem túlzás azt állítani, hogy sok ezer mérföldre az elhagyott hazától mégis a hátra maradt életét éli tovább – ha testben nem is, lélekben biztosan.

Amálka halálakor hosszadalmas levelezés folyik a nővérek között az örökség felosztásáról, de Emíliát nem a pénz megszerzésének vágya, hanem az eseményekben való részvétel motiválja. Ugyanez érezhető egy apjának írt levelében, amelyben szemrehányást tesz, mert a papa édesanyja halála után is fenntartja kapcsolatát a szeretőjével. Sőt, sok ezer mérföldes távolságból érzelmi zsarolással is próbálkozik: „Azzal a Káva-i asszonysággal nem vagyok nagyon boldog. Nekem semmi közöm nincs hozzá, csak egy rossz emlék, amikor láttam, hogy mennyire megbántottad szegény anyámat, amikor rájött a köztetek lévő viszonyra. Ha ott vagy ezzel az asszonnyal nem is tudok írni”.¹²⁰

A levelezés alapján az a benyomásunk, hogy a kivándorolt család társadalmilag nem találta meg a helyét, legalábbis a kitelepülő generációnak nem sikerült mély barátságokat kötni és beilleszkedni az új életbe. Beszámolóikban folytonosan az egyhangú életre panaszkodnak, társaságról, barátokról egyáltalán nem esik szó. Az 1960-as évek közepén Kanadába próbálnak áttelepülni, de a kísérlet kudarcba fullad. A két világ közti lebegés, a térben és időben hosszú távon megőrzött és kínzó honvágy a gyermekeikre már nyilvánvalóan nem áll. Számukra az otthont az új világ jelenti. Az ő leveleiből, az életükről azonban csak kevés adat maradt fenn a hagyatékban.

¹¹⁹ Puskás. Andrásné levele Lovas Bélánéhoz, 1962. december 11.

¹²⁰ Puskás Andrásné levele Fehér Pálhoz. 1965. július 7.

Epilógus

Vajon közelebb jutottunk az iratokban szereplő személyekhez, s különösen főhősünkhöz, Lovas Bélához? Az élettörténet hivatalos és „magánhasználatra” készült dokumentumai mennyiben mutatják meg az életutakat és az egyéneket, akik mögöttük állnak? Lovas Béla kiváltképp rejtély marad. Mégoly alaposan adatolt és dokumentált biográfiájának összeszerkesztése nyomán is hiányérzetünk támad. Töredezett a kép. Az életútinterjú kitöltené, vagy inkább kitölthette volna a hiányzó láncszemeket. A családi levelezés és a hivatalos iratok áttanulmányozása után szinte több a kérdés, mint a válasz. A zárkózott, önmagába forduló személyiség az oka, hogy ilyen sematikus a portré, vagy a kor, amelyben élt, „vasalta” laposra az embert?

A házasságok, gyermekvállalások mellett, amelyek nyilvánvalóan szabad akaratból született döntések eredményei, egyetlen valódi választásról beszélhetünk: Emíliának emigrációjáról. De, amint ez a fent elbeszélétekből kiderül, ezen a ponton is számos kértely megfogalmazható. Valóban érdemes elköltözésről, eltávozásról beszélni, amikor a távolból fenntartott kötelék ilyen nyilvánvalóan, mindent elsőprőben erőteljes? Amikor az új-zélandi otthon kedvenc lapja a *Kisdobos*? A hazaihoz, az ismerthez való ragaszkodás

személyiségvonás? Emília képtelen megtalálni magát az új környezetben, és inkább rekreálja a régit? Fél a kihívástól? Érdekes volna párhuzamos történeteket egymás mellé tenni a mindennapok szintjén. Talán jobban megértenénk, hol van az egyén és döntéseinek helye a saját sorsa alakításában. Többet megtudhatnánk arról, mennyiben alakítja saját maga az életterét, és mennyiben formálja az életét a külvilág, hol húzódnak a magánszféra és a közélet gyakran egybeeső határai.

Persze tágabb kontextusba is ágyazható ez a szürkeség, ami Lovasékat és Fehéréket jellemzi. Óhatatlanul is felmerül a kérdés: ez a magyar kispolgárság? Ennyire sodródó, képtelen a saját sorsának kovácsa lenni? Ennyire fantáziátlan és simulékony?

Nyilván meghaladja egy mikroelemzés alkalmazhatóságát, hogy messzemenő következtetéseket vonjunk le. Nem ez a cél, a módszert sem erre találták ki. Az esettanulmány ugyanakkor nagyon is alkalmas további kérdések felvetésére.

Végül engedjék meg egy személyes megjegyzés. Csehov-mottót akartam választani a szöveg elejére. Újraolvasva a nagy klasszikust, rá kellett döbbenjek, a magyar valóság nagyon távol áll az általa megidézett világtól. Az ő hősei ugyanis – ellentétben az enyémmel – akartak valamit. Legáltalább vágyaik voltak.